

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Podpora výuky dějin Židů v kontextu událostí

2. světové války

Michaela Boudová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Kulturní antropologie Předního východu

Diplomová práce

Podpora výuky dějin Židů v kontextu událostí

2. světové války

Michaela Boudová

Vedoucí práce:

Mgr. Věra Tydlitátová, Th.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Děkuji vedoucí práce Mgr. Věře Tydlitátové, Th.D. za odborné vedení této diplomové práce. Také děkuji všem vyučujícím, kteří byli ochotni odpovídat na mé dotazy.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM	6
2.1 Zakotvení tématu v RVP	7
3 INSTITUCE A PROJEKTY	11
3.1 Památník Terezín.....	11
3.2 Židovské muzeum v Praze	14
3.3 Institut Tereziánské iniciativy	16
3.3.1 holocaust.cz.....	17
3.4 Centra vzdělávání a dialogu	18
3.5 Jad Vašem	20
3.6 Internetový portál Moderní dějiny	21
3.7 Soukromé reálné gymnázium Přírodní škola, o.p.s.....	23
3.8 „Národně vzdělávací institut“	24
3.9 Zahraniční zdroje	26
3.10 Tipy na výuku.....	28
4 HODNOCENÍ UČEBNIC DĚJEPISU Z HLEDISKA TÉMATU HOLOCAUST	31
4.1 SPL - Práce	32
4.2 Státní pedagogické nakladatelství	34

4.3 Prodos	36
4.4 Scientia	38
4.5 Dialog	39
4.6 Nové učebnice	42
4.6.1 SPN – nová řada	42
4.6.2 Fraus	45
4.7 Další učební pomůcky	48
5 ANKETA MEZI UČITELI	50
5.1 Vyhodnocení odpovědí vyučujících	50
5.2 Odpovědi v porovnání se Školními vzdělávacími programy..	60
5.3 Zahraniční zkušenost	61
6 ZÁVĚR	68
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	71
8 RESUMÉ	75
9 PŘÍLOHY	76

1 ÚVOD

Před více než půl stoletím došlo v Evropě ke katastrofě obludných rozměrů. Německá společnost, deprimovaná poválečnou hospodářskou krizí a vůbec atmosférou, jaká v zemi, která válku prohrála, nebyla nijak radostná, pomohla k moci člověku, který lidem sliboval zlepšení ekonomické situace, obnovení německé národní hrdosti a především nalezení (a potrestání) lidí zodpovědných za současný stav. Za porážkou Německa v první světové válce podle nacistů stála levice a Židé, kteří způsobili bolševickou revoluci v Rusku a chtěli ji přenést i do Německa.

Adolf Hitler měl vizi vybudovat ten nejsilnější a nejčistší národ na světě, a proto bylo podle jeho představ třeba zbavit se všech, kteří by dokonalou společnost nějakým způsobem mohli oslabovat. Jeho pozornost se, vedle zdravotně a tělesně postižených lidí a politických odpůrců, upřela na různé „neněmecké“ menšiny, jichž bylo třeba se zbavit v rámci plánu rasového očištění. Největším „parazitem“ na árijské společnosti však byli podle jeho názoru Židé. Nejen, že podle nacistické ideologie ohrožovali vzornou árijskou společnost svou nemravností a neschopností, ale navíc to byli spiklenci, kteří za pomoci bolševismu chtěli ovládnout celý svět.¹

Na ideu ozdravení německého státu doplatilo několik milionů lidí, kteří nezapadali do Hitlerových představ o dokonalé společnosti.

Proč je podle našeho názoru toto téma důležité a je nezbytné aby se o něm děti učily už na základní škole? Podíváme-li se na současné dění ve světě i u nás, nemůžeme si nevšimnout jistých podobností se situací tehdy a dnes. Pokud se zahledíme hlouběji do historie, do středověku, odkud pochází většina antisemitských stereotypů, uvidíme, že Židé byli vždy terčem různých útoků, napadání a omezování. Mimo

¹ FRANKL, M. *Nacistická ideologie*. (on-line), (citováno dne 29.10.2011), dostupné z <http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/general/general1>

mnoha jiných omezení měli Židé mnohdy zakázáno usazovat se v některých městech, z jiných byli vypovídáni, někdy byli vyhnáni z celých zemí. Museli také čelit četným pogromům, které ve 20. století nabyly neskutečných rozměrů a vyvrcholily zřízením vyhlazovacích táborů.

Pokud se podíváme na současnou Evropu, čím dál častěji se zde hovoří o nutnosti vypořádat se nějakým způsobem s různými menšinami a někteří lidé či celé politické strany stavějí svůj program na vyřešení otázky menšin. Nemusíme chodit daleko, stačí se podívat na vzrůstající neklid v naší republice, například v severních Čechách.² Lidé jsou nespokojeni, dožadují se „spravedlnosti“, na celkovém stavu myslí jim také nepřidá současná ekonomická krize a s ní související vládní opatření, a v takové situaci snadno podlehnou někomu, kdo přijde s jednoduchým programem a jasným řešením. A přesně to je ten okamžik, kdy bychom si měli vzpomenout, jaká nálada panovala ve společnosti na začátku 30. let minulého století, co slibovala německá NSDAP deprimovaným občanům a v co se teoretický program jedné strany nakonec změnil. Jak pravil americký filozof George Santayana: „Ten, kdo nezná svoji historii, je odsouzen ji opakovat.“

Pan Arnošt Lustig, který se léta věnoval přednáškám o holocaustu, o tom, jaké to „tam“ bylo, jednou napsal: *„...Proto by se o tom mělo mluvit a hodně. Je to nebezpečí, které visí nad každou skupinou lidí. To nejsou jenom Cikáni. Nebo Židi. Nebo – já nevím – Středočeši. Jakmile se s někým začne, rozšíří se to jako rakovina. Mluvit by se o tom mělo proto, aby byl člověk silnější o informace o tom, jaký může být, o tom, co se*

² Problémy s menšinami mají ale i jiné země, např. Francie, viz např. článek Francie vyhostila první skupinu Romů (<http://zpravy.e15.cz/zahranicni/udalosti/francie-vyhostila-prvni-skupinu-romu-279551>), nebo Bulharsko, viz článek Bulharský dav podpálil dům romského barona (<http://zpravy.e15.cz/zahranicni/udalosti/bulharsky-dav-podpalil-dum-romskeho-barona-704072>) Vzestup extrémní pravice zaznamenalo mnoho dalších evropských zemí, viz http://zpravy.idnes.cz/extremni-pravice-v-evrope-sili-pohani-ji-boj-proti-multikulturalismu-1ez-/zahranicni.aspx?c=A100920_170348_zahranicni_aha

*může stát. Aby byl připraven na to, co může přijít. Kdyby horníci a zemědělci v Lidicích věděli co přijde, vzali by sekery a bránili by se. Nešli by ke zdi, nesvlékli by se do naha a nechali si jenom ponožky. Informace o té hrůze dělá lidi silnější. Učit to, znamená učit o člověku. O tom, čeho je schopen a čeho se musí vystříhat.*³

Cílem této práce je zjistit současný stav výuky o holocaustu na vybraných základních školách a na základě těchto poznatků případně navrhnout změny či podnítit novou iniciativu, která by vedla k vylepšení přípravy učitelů či výukových materiálů a pomohla tak ke zkvalitnění výuky dějin Židů a jejich osudů během druhé světové války.

První kapitola pojednává o tom, jak je toto téma ukotveno v Rámcovém vzdělávacím programu (RVP). Zrušením školních osnov a zavedením RVP do škol se otevřel mnohem větší prostor než dříve pro doplnění výuky o souvislosti, například díky průřezovým tématům. Existuje mnoho projektů, které si daly za cíl seznámit veřejnost s událostmi holocaustu a v mnohých případech jsou zaměřené přímo na školní kolektivy. Jaké služby školám a vyučujícím tyto organizace nabízejí popisuje druhá kapitola této práce.

Třetí kapitola je zaměřena na učebnice pro základní školy, konkrétně na to, jak (pokud vůbec) je v nich téma holocaustu zpracováno a jak toto kritérium koresponduje s celkovým hodnocením konkrétní učebnice. Jedná se o učebnice vydané od počátku devadesátých let až po současnost. Tato kapitola vychází z průzkumu učebnic, který provedlo Pedagogické centrum v Plzni v roce 2008 a z vlastního šetření, které bylo

³ LUSTIG, A. *Proč učit o holocaustu*. (on-line), (citováno dne 13.2.2012), dostupné z <http://blisty.cz/art/57482.html>

provedeno metodou obsahové analýzy dokumentu. Touto metodou se dají dokumenty v rozsahu našich potřeb analyzovat zřejmě nejsnáze.⁴

Čtvrtá kapitola se věnuje tomu, jakou formou vybraní učitelé téma holocaustu vyučují. Tato část se zaměřuje nejen na samotnou výuku, ale také na to, z jakých zdrojů mohou vyučující čerpat, jaké využívají výukové materiály a jaké jsou dosavadní zkušenosti a poznatky učitelů. Snahou bylo také zmapovat, co dělá pedagogům ve výuce tohoto problematičtějšího tématu největší obtíže a co by jim podle jejich názoru mohlo pomoci.

Původním záměrem bylo provést mezi učiteli na základních školách a mezi zástupci jednotlivých organizací kvalitativní výzkum prostřednictvím strukturovaného rozhovoru. Kvůli náročnosti příprav i následné interpretace takového výzkumu však byla raději zvolena metoda ankety. Tato technika nevyžaduje při výběru respondentů dodržení parametrů statistického vzorku a také umožňuje pracovat s velmi malým počtem dotazovaných.⁵ To sice umožňuje kvalitativní výzkum také,⁶ nicméně právě rozsah přípravy a interpretace převyšuje možnosti diplomové práce.

Literárních pramenů v této práci není použito mnoho, a to především z toho důvodu, že značnou část práce tvoří vlastní šetření a jeho interpretace. První kapitola se zcela opírá o dokument Rámcový vzdělávací program, druhá kapitola, ač je z velké části teoretická, nedává příliš prostoru pro využití odborných publikací, a tak vychází především z internetových zdrojů, konkrétně z webových stránek jednotlivých organizací. Až ve třetí kapitole jsou logicky použity písemné prameny ve

⁴ MAŇÁK, J., KLAPKO, D. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, str. 28

⁵ PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, str. 76

⁶ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, str. 51 - 53

formě učebnic dějepisu, ačkoli i tato kapitola vychází z průzkumu, jehož výsledky jsou zveřejněny na internetu. A čtvrtá kapitola je právě ta, která pojednává o praktickém průzkumu mezi učiteli. V podstatě jediným dalším materiálem jsou v této kapitole použity výsledky britského výzkumu, který byl zaměřen na stejné téma jako naše anketa.

Při použití slova Žid se budeme držet psaní tohoto slova s velkým písmenem, chápeme toto pojmenování jako označení příslušnosti k národu. Ovšem je zde i ten argument, že v období první republiky se používalo malé „ž“ a až v době protektorátu bylo nařízeno označovat Židy velkým písmenem.⁷ Pro mnohé je tento nacistický původ velkého „Ž“ důvodem, proč ho důsledně nepoužívat, čehož jsme si vědomi, přesto však zůstaneme u velkého počátečního písmena. Při zkoumání učebnic ve čtvrté kapitole je také použito označení Cikán / cikán, což může být v dnešní době chápáno jako hanlivé nebo minimálně problematické slovo, ale vzhledem k tomu, že na tuto problematiku neexistuje jednoznačný názor, držíme se toho, jak je to v učebnicích uvedeno.

Počátečním předpokladem je, že problematikou holocaustu se dotazovaní učitelé základních škol ve vlastní výuce příliš nezabývají, ale příležitostně využívají již hotové projekty či výstavy připravené organizacemi, které se těmito činnostem věnují. Druhou domněnkou je, že starší učebnice se o útisku menšin a holocaustu Židů a Romů příliš nezmiňují, ale čím novější učebnice, tím je v ní v souladu s aktuálními trendy informací víc, jsou odborněji zpracované a pro čtenáře „uživatelsky příjemnější.“ Podstatná část této práce směřuje k tomu tyto hypotézy potvrdit či naopak vyvrátit.

⁷ ČULÍK, J. *Psát „žid“, anebo „Žid“?*, (on-line), (citováno dne 22.3.2012), dostupné z <http://blisty.cz/art/30965.html>

2 RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM

V roce 2004 přijalo české Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy tzv. Bílou knihu – nový systém principů vzdělávání dětí a mládeže. V praxi tato reforma znamená zrušení školních „osnov“ a dává učitelům mnohem větší volnost v tom, co, kdy a jak se svými žáky proberou. Společně pak v rámci jedné školy pedagogové vytvoří svůj vlastní vzdělávací plán – školní vzdělávací program (ŠVP), kterým se tato škola bude řídit. Nikde se neuvádí, co se kdy bude probírat, ale to, jaké mají mít žáci dovednosti.

Jedním z hlavních cílů RVP je to, aby žáci během školní docházky získaly tzv. klíčové kompetence, což je *souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti*.⁸ V rámci základního vzdělání by měl žák získat kompetence k učení, k řešení problémů, kompetence komunikativní, sociální a personální, občanské a kompetence pracovní. Pro téma této práce jsou zajímavé ty občanské:

Na konci základního vzdělávání žák:

- *respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí,*
- *chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu,*
- *rozhoduje se zodpovědně podle dané situace, poskytne dle svých možností účinnou pomoc a chová se zodpovědně v krizových situacích i v situacích ohrožujících život a zdraví člověka,*
- *respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro*

⁸ citováno dle *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, str. 14

kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit,

- *chápe základní ekologické souvislosti a environmentální problémy, respektuje požadavky na kvalitní životní prostředí, rozhoduje se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti.⁹*

Velkou výhodou nového systému vzdělávání je i zavedení tzv. průřezových témat, které se zabývají hlavně aktuálními světovými problémy. Díky průřezovým tématům vzniká ve výuce prostor pro diskuze, individuální projevy žáků a hlavně pro formování osobností žáků, jejich názorů a hodnot. „Průřezová“ jsou tato témata proto, že se dané téma může prolínat mezi jednotlivými předměty, například se může probírat zároveň v dějepise, zeměpise, občanské výchově, literatuře, hudební či výtvarné výchově apod. Prostřednictvím této koncepce lze také snáze naplnit výše zmíněné klíčové kompetence.¹⁰

2.1 Zakotvení tématu v RVP

Téma holocaustu a okolností, které k němu vedly spadá samozřejmě do dějepisu, ale také do občanské výchovy. Tyto dva předměty spolu dozajista souvisejí a navzájem se doplňují. V rámci zavedení RVP bylo vytvořeno několik vzdělávacích oblastí, které jsou tvořeny vzdělávacími obory. Dějepis a občanská výchova, nebo nově výchova k občanství, jsou právě pro svou provázanost zahrnuty do stejné vzdělávací oblasti Člověk a společnost. *„Vzdělávací oblast Člověk a společnost v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech. Seznamuje*

⁹ tamtéž, str. 16

¹⁰ tamtéž, str. 90

žáky s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření společenského klimatu. Zaměřuje se na utváření pozitivních občanských postojů, rozvíjí vědomí přináležitosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu a podporuje přijetí hodnot, na nichž je současná demokratická Evropa budována. Důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extrémistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.“¹¹

Zatímco dějepis je ze své podstaty koncipován spíše faktograficky, v občanské výchově se nabízí prostor pro praktické využití teoretických dějepisných znalostí. Podle RVP je pro dějepis důležité „zejména poznávání dějin, skutků a jevů, které zásadním způsobem ovlivnily vývoj společnosti a promítly se do obrazu naší současnosti. Důraz je kladen především na dějiny 19. a 20. století, kde leží kořeny většiny současných společenských jevů.“¹² Občanská výchova pak má mimo jiné „otevírat cestu k realistickému sebepoznání a poznávání osobnosti druhých lidí a k pochopení vlastního jednání i jednání druhých lidí v kontextu různých životních situací.“¹³

Cílem vzdělávací oblasti Člověk a společnost je mimo jiné i „hledání paralel mezi minulými a současnými událostmi a jejich porovnávání s obdobnými či odlišnými jevy a procesy v evropském a celosvětovém měřítku, ... budování úcty k vlastnímu národu i k jiným národům a etnikům; rozvíjení respektu ke kulturním či jiným odlišnostem (zvláštnostem) lidí, skupin i různých společenství, ... rozpoznávání názorů

¹¹ citováno tamtéž, str. 43

¹² citováno tamtéž

¹³ citováno tamtéž

*a postojů ohrožujících lidskou důstojnost nebo odporujících základním principům demokratického soužití; ke zvyšování odolnosti vůči myšlenkové manipulaci.*¹⁴

Události, které provázely druhou světovou válku a dějiny Židů obecně by se daly také zpracovat jako již výše zmíněné průřezové téma. Na výběr je několik možností, do kterého tématu by se tato látka dala začlenit, nejvíce se však hodí zřejmě k průřezovému tématu s názvem *Výchova demokratického občana*. Toto téma má u žáků rozvinout spravedlnost, toleranci, odpovědnost a naučit je demokratickým způsobům řešení konfliktů a problémů. Mělo by *„vést k aktivnímu postoji v obhajování a dodržování lidských práv a svobod, k uvažování o problémech v širších souvislostech a ke kritickému myšlení, umožňuje posuzovat a hodnotit společenské jevy, procesy, události a problémy z různých úhlů pohledu a vede k respektování kulturních, etnických a jiných odlišností.*¹⁵ Právě v době druhé světové války existovaly celé skupiny lidí, jejichž lidská práva a svobody byly výrazně omezeny nebo zcela přehlíženy. Dějinné události tohoto období poskytují vhodný příklad toho, kam až může nedodržování lidských práv, netolerance a nerespektování „kulturních, etnických a jiných odlišností“ vést.

Také průřezové téma *Multikulturní výchova* je pro výuku o holocaustu vhodné. Jedním z jejích cílů je poukázat na důležitost práva všech lidí žít společně a také má *„poskytovat žákům základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti.*¹⁶ Zde by se děti mohly seznámit nejen s židovským náboženstvím a kulturou jako takovou, ale také s tím, jak se právě díky své odlišné kultuře a etnickému původu dostala skupina obyvatel až na

¹⁴ citováno dle *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*, str. 42

¹⁵ citováno tamtéž, str. 93 - 94

¹⁶ citováno dle *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*, str. 97

samý okraj společnosti a žít s nimi společně se stalo společensky nepřijatelné.

Z výše uvedeného vyplývá, že prostoru pro zařazení problematiky holocaustu do výuky na druhém stupni základních škol je hodně a vzhledem k tomu, jaké mají žáci získat dovednosti a jaké jsou cíle jednotlivých předmětů či celé vzdělávací oblasti (hledání paralel...) je zařazení tohoto tématu do učebního plánu více než vhodné.

3 INSTITUTE A PROJEKTY

Institucí a projektů, které se věnují osvětě veřejnosti v oblasti holocaustu a událostí s ním souvisejících je celá řada, od různých výstav přes besedy s odborníky či přeživšími až po rozsáhlé projekty zaměřené přímo na školní výuku či na samotné učitele. Jedním z hlavních aktérů na tomto poli je rozhodně Památník Terezín, Židovské muzeum v Praze nebo Centrum vzdělávání a dialogu, dále pak samozřejmě mnoho dalších.

3.1 Památník Terezín

Terezín byl původně jen pevností, později strážním městečkem, které mělo střežit přístup do českého vnitrozemí od severu. Již během vlády habsburské monarchie byli v terezínské pevnosti soustředěni vojenští a političtí vězni. V období druhé světové války zde vězeňská tradice pokračovala, nyní však ve zcela jiném rozměru.¹⁷

Terezínským ghettem prošlo více než 150 tisíc mužů, žen a dětí, z nichž 35 tisíc zemřelo přímo v Terezíně a dalších více než osmdesát tisíc pak v pracovních či vyhlazovacích táborech jinde v Evropě, kam byli z Terezína odesláni.¹⁸ Na temnou historii Terezína se naštěstí nezapomnělo a vznikl zde jedinečný památník, jehož posláním je *„uchovávat památku obětí rasové a politické perzekuce v letech nacistické okupace, rozvíjet muzejní, výzkumnou a vzdělávací činnost, jakož*

¹⁷ *Ghetto Terezín*, (on-line), (citováno dne 16.2.2012), dostupné z: <http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/terezin>

¹⁸ *Bilance*, (on-line), (citováno dne 16.2.2012), dostupné z: <http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/terezin/terezin5>

*i pečovat o místa spojená s utrpením a smrtí desetitisíců obětí vlády násilí.*¹⁹

Památník Terezín lze skutečně označit za instituci, která veškeré své aktivity věnuje seznamování veřejnosti s událostmi zejména druhé světové války v kontextu židovské historie (k čemuž je díky své minulosti přímo předurčen). Pro tuto práci je zajímavý zejména projekt „**Školákem v protektorátu Čechy a Morava**“, ve kterém je dětem přiblížena realita období heydrichiády prostřednictvím neveselých osudů přibližně stejně starých školáků, což je jistě pro žáky hodně emotivní a silný zážitek, protože si uvědomí, že to samé by se mohlo v dané době stát i jim samotným.²⁰ Tento projekt jistě podnítl jejich úvahy o nespravedlnosti, násilí, nesnášenlivosti, o životních hodnotách a možná i současné společnosti.

Památník Terezín také vytvořil v rámci projektu „**Ghetto Terezín, holocaust a dnešek**“ příručku se stejným názvem, která je určena učitelům základních a středních škol. Najdou v ní 12 již zpracovaných modelových hodin, které jsou založeny na krátkých videích výpovědí přeživších.²¹ Tato příručka je dostupná jak v tištěné verzi, tak také on-line²², což je beze sporu veliká výhoda, protože učitel se může k tomuto kvalitnímu a již připravenému materiálu dostat během chvilky z pohodlí svého kabinetu.

Mimo těchto již připravených projektů pořádá památník Terezín jednodenní i vícedenní semináře pro školní skupiny, které sestávají

¹⁹ citováno dle *Základní informace*, (on-line), (citováno dne 16.2.2012), dostupné z <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/pamatnik/zakladni-informace>

²⁰ *Projekty*, (on-line), (citováno dne 23.2.2012), dostupné z: <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/projekty>

²¹ tamtéž

²² metodické modely dostupné on-line z <http://dornsife.usc.edu/vhi/czech/terezin/>

z přednášek, prohlídek historických objektů v Terezíně, různých workshopů, sledování dokumentů a v případě zájmu i z besedy s přeživšími. Podle poznámky na webových stránkách těchto seminářů jsou volné termíny pro jednodenní semináře až na příští školní rok a vícedenní pobyty jsou obsazeny dokonce až do roku 2017, což svědčí o skutečně velkém zájmu školních kolektivů o tyto terezínské aktivity.²³

Velmi zajímavý je také propracovaný systém vzdělávacích seminářů pro pedagogy, který se skládá z pěti úrovní, kde účast v každé úrovni je podmíněna účastí v té předchozí. Začíná se základním třídním seminářem na téma „Jak vyučovat o holocaustu“ a navazujícím čtyřdenním setkáním s tématem „Holocaust ve vzdělávání“, které se odehrávají přímo v prostorách Památníku Terezín. Na tento kurz dojíždějí lektoři ze zahraničí a především ti němečtí jsou podle slov účastnic z řad dotazovaných vyučujících velice dobře připraveni a mají velmi kvalitně propracovaný systém výkladu. Další seminář je pak pořádán již buď v polské Osvětimi či v jednom z německých bývalých koncentračních táborů. Čtvrtým stupněm je návštěva památníku Jad Vašem v Jeruzalémě a jedenáctidenní série workshopů, přednášek, setkání s pamětníky a prohlídek izraelských památek. V nepravidelných intervalech je pak ještě pořádán seminář pátého stupně, který se však zatím uskutečnil pouze dvakrát, a to v Paříži a v Drážďanech. Semináře mají akreditaci ministerstva školství, které se také spolu s ministerstvem kultury a dalšími organizacemi podílí na pokrytí nákladů spojených s účastí pedagogů na těchto akcích, což prakticky znamená, že samotní účastníci si hradí jen dopravu z místa bydliště na místo setkání a zpět a v případě cesty do Izraele se pak podílí na nákladech zhruba čtyřmi tisíci korun.²⁴

²³ *Semináře pro školní skupiny*, (on-line), (citováno dne 23.2.2012), dostupné z <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/seminare-pro-skolni-skupiny>

²⁴ *Semináře pro české pedagogy*, (on-line), (citováno dne 23.2.2012), dostupné z <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/seminare-pro-pedagogy>

3.2 Židovské muzeum v Praze

Židovské muzeum v Praze je organizací mnoha aktivit a jednou z nich je i pořádání přednášek, seminářů a dílen nejen pro širokou veřejnost, ale také pro pedagogy a školní kolektivy. Tato činnost probíhá prostřednictvím Oddělení pro vzdělávání a kulturu, které si dalo za cíl „*přispět ke zlepšení atmosféry tolerance vůči odlišnostem.*“²⁵

Stejně jako v Památníku Terezín i zde se nachází na webových stránkách upozornění, že díky velkému zájmu o vzdělávací programy je nutné je rezervovat s velkým časovým předstihem, což je jistě potěšující zjištění. Mimo klasických přednášek či besed s pamětníky a projektů, které se uskutečňují přímo v prostorách Židovského muzea, zde vznikají i putovní výstavy, které za žáky a učitele „přijedou“. Jednou takovou je projekt **Neztratit víru v člověka... Protektorát očima židovských dětí**. Podobně jako u projektu zmíněného výše i tady je náročné téma žákům podáno, jak název sám napovídá, prostřednictvím prožitků jejich tehdejších vrstevníků. Jedná se o příběhy šesti židovských dětí, z nichž každé je něčím zvláštní („Wintonovo dítě“, dítě, které bylo ukrýváno...). Projekt sleduje životy těchto dětí i v poválečné době, až do současnosti. K této výstavě je připravena pro žáky i samostatná práce, takže si ji nejen letmo projdou, ale také ve skupinkách podrobněji zpracují jeden z osudů, který pak porovnají s ostatními. Podle samotného Oddělení pro vzdělávání a kulturu „*samostatná práce žákům a studentům umožní pochopit, že válečné události a proces holocaustu nejsou jen dějinnými fakty, ale také příběhy konkrétních lidí. Přestanou tyto události vnímat černobíle a uvědomí si, že jejich oběťmi a strůjci nebyli dějiny, ale lidé jako jsou oni sami.*“²⁶

²⁵ citováno dle *Oddělení pro vzdělávání a kulturu*, (on-line), (citováno dne 28.2.2012), dostupné z <http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvkc.htm>

²⁶ *Neztratit víru v člověka...*, (on-line), (citováno dne 28.2.2012), dostupné z <http://www.neztratitviru.net/?page=ovystave>

Zajímavý je také projekt **Zmizelí sousedé – pocta dětským obětem holocaustu**, který je iniciován také Židovským muzeem, ale probíhá na samotných školách, kde žáci pátrají po osudech židovských studentů, kteří navštěvovali ve třicátých letech dvacátého století stejnou školu a jsou tedy vlastně jejich spolužáky. Výsledkem této snahy jsou pak výstavy, webové stránky, audio či video záznamy nebo tištěné publikace. V roce 2008 získal tento projekt cenu Evropské komise Zlatá hvězda za aktivní evropské občanství.²⁷ Jedním z výsledků je i projekt Spolužáci, který se uskutečnil na plzeňském gymnáziu na Mikulášském náměstí, více viz čtvrtá kapitola v části Další učební pomůcky.

Ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze také vznikl skvělý cyklus dokumentů **Stopy po hvězdách** režisérky Olgy Struskové. Jedná se o šest dílů po 26 minutách, z nichž každý se soustředí na trochu jiné téma, například procházka po Terezíně, beseda s přeživšími, exkurze po objektech Židovského muzea v Praze atd., vše za účasti školních skupin. Stopáž jednotlivých dílů umožňuje použít dokument během vyučovací hodiny a následně o něm i diskutovat.²⁸ Výhodou tohoto cyklu dokumentů je, že dokáže zprostředkovat zážitky či atmosféru z výše zmíněných exkurzí i těm kolektivům, které se z různých důvodů například do Terezína vydat nemohou. V nejlepším případě však zhlédnutí těchto dokumentů podnítl učitele či žáky ke skutečné návštěvě zhlédnutých míst, uspořádání besedy nebo k jiným aktivitám.

Také pro pedagogy je v Oddělení pro vzdělávání a kulturu připraveno několik různých programů. Nejen, že výše zmiňovaný seminář Památníku Terezín „Jak vyučovat o holocaustu“ je organizován ve spolupráci právě s Židovským muzeem v Praze, ale učitelé se mohou

²⁷ *Zmizelí sousedé – pocta dětským obětem holocaustu*, (on-line), (citováno dne 29.2.2012), dostupné z http://www.zmizeli-sousedce.cz/oprojektu/metodika_zs_zaver.pdf

²⁸ *Dokumentární cyklus Stopy po hvězdách*, (on-line), (citováno dne 29.2.2012), dostupné z <http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvkczkazky.htm#stopy>

zapsat i na několik dvoudenních programů pod souhrnným názvem Židé, dějiny, kultura. Na výběr jsou různá témata, například Tradice a zvyky Židů, Dějiny Židů, Holocaust / šoa nebo Antisemitismus, stát Izrael a současnost. Každý z těchto seminářů zahrnuje nejen odborné přednášky, ale také prohlídky některých židovských památek, různé dílny, promítání filmů a podobně.²⁹

3.3 Institut Terezínské iniciativy

Již několikrát bylo zmíněno dětské vnímání událostí druhé světové války. V této souvislosti nelze nezpomenout na Annu Frankovou, která se díky svému deníku stala zřejmě jednou z nejznámějších dětských obětí holocaustu. Její jméno nese i celý internetový portál pro studenty **Téma: Anna Franková**, který slouží jako zdroj informací nejen o Anně Frankové, její rodině, jejím osudu a jejím deníku, ale také o celé druhé světové válce, o antisemitismu, rasismu, o „konečném řešení“ atd.³⁰ Českou verzi tohoto projektu zajišťuje Institut Terezínské iniciativy, původně je však tento projekt dílem nizozemského Domu Anny Frankové.³¹

Obecně se Institut Terezínské iniciativy zabývá výzkumem dějin holocaustu v českých zemích a prezentací výsledků tohoto výzkumu veřejnosti. Mimo jiné se této organizaci podařilo vytvořit obsáhlou databázi terezínských vězňů a jejich osudů, ve které lze volně na

²⁹ *Programy pro pedagogy*, (on-line), (citováno dne 29.2.2012), dostupné z <http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvkczkazky.htm#stopy>

³⁰ *Anna Franková a druhá světová válka*, (on-line), (citováno dne 4.3.2012), dostupné z <http://www.annefrankguide.net/cs-CZ/default.asp?resetculture=1&showsplash=1>

³¹ o Domu Anny Frankové viz <http://www.annefrank.org/>

internetu vyhledávat podle různých kritérií (jméno, datum narození, bydliště, číslo transportu atd.)³²

„Institut považuje za svou prioritu působit na jednotlivé prvky českého vzdělávacího systému tak, aby se informace o dějinách antisemitismu a o konečném řešení židovské otázky staly nezbytnou součástí učebních textů a výuky ve školách.“³³ Pro naplnění tohoto cíle byl vytvořen internetový vzdělávací portál holocaust.cz.

3.3.1 holocaust.cz

Tento portál je určen široké veřejnosti, ale důraz klade hlavně na žáky základních a středních škol. Jedná se o skutečně rozsáhlý a propracovaný systém textů, vzpomínek, obrázků a odkazů, a přináší tak opravdu kompletní obraz toho, jak se Židům, ale nejen jim, v období druhé světové války žilo. Tyto informace mohou využít nejen žáci a studenti pro své práce či úkoly, ale i učitelé pro přípravu vyučovacích hodin. Nejde však jen o informační server, lze zde najít celou sekci Vzdělávání, kde jsou mimo jiné připravené projekty pro školy i příklady vzorových hodin.

Projekty **Terezínské album ve škole** (dále rozdělený na Čísla opět tvářemi a Právo v době bezpráví) a **Židům vstup zakázán!** pracují s rozsáhlými databázemi jak obětí holocaustu, tak autentických dokumentů, které buď přímo s nimi nebo s protižidovskými opatřeními souvisejí. Práci s databázemi si může vyzkoušet každý, ale pro školy jsou

³² *Institut Terezínské iniciativy*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z <http://www.terezinstudies.cz/cz2/ITI/ITI>

³³ citováno tamtéž

zde zpracovány i volné metodické pokyny jak nejvhodněji při práci postupovat, jak téma vhodně rozšířit atd.³⁴

Daleko konkrétnější jsou pak přímo vzorové hodiny na téma **Svědectví pamětníků, Holocaust Romů a Hra na etnologa**, ve kterých jsou vyučovací hodiny rozpracovány do jednotlivých kroků, je zde seznam pomůcek, další doporučená literatura k tématu i různé tipy jakým způsobem zpracovat výstup z těchto hodin.³⁵

3.4 Centra vzdělávání a dialogu

V roce 2009 spojily své síly česká pobočka Mezinárodního křesťanského velvyslanectví v Jeruzalémě³⁶, Tereziánská iniciativa³⁷ a Židovské muzeum v Praze a vzniknul tak tříletý projekt Centra vzdělávání a dialogu. *„Cílem celého projektu je zvýšit u mladé české populace povědomí o závažnosti rasových předsudků a mechanismech jejich vzniku. Výchovné působení proti antisemitismu – této nejsetrvalejší zášti v dějinách lidstva – má přímý dopad také na chápání ostatních neblahých projevů netolerance ve společnosti.“*³⁸ Tohoto cíle se snaží lektoři dosáhnout prostřednictvím přednášek, kterých se většinou účastní i pamětníci holocaustu. Protože však pamětníkům již ubývají síly, ambicí tohoto projektu je také vytvoření asi čtyřicítky dokumentů s dvaceti

³⁴ *Vzdělávací projekty*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z <http://www.holocaust.cz/cz/education/projects>

³⁵ *Vzorové hodiny*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z <http://www.holocaust.cz/cz/education/units>

³⁶ více viz <http://www.icej.cz/>

³⁷ více viz <http://www.terezinstudies.cz/>

³⁸ *O projektu*, (on-line), (citováno dne 29.2.2012), dostupné z <http://www.centravzdelavaniadialogu.cz/index.php/o-projektu>

přeživšími, díky kterým zůstanou jejich osudy, vzpomínky a poselství uchovány i pro další generace školáků.

Stejně jako jiné instituce i projekt Centra vzdělávání a dialogu poskytuje přednášky nejen pro žáky a studenty, ale také podporu pro vyučující. Jednak je partnerem Židovského muzea v Praze a společně připravují již zmiňovaný program Židé, dějiny a kultura, jednak na svých internetových stránkách poskytuje mnoho vzdělávacích materiálů, které jsou volně ke stažení, a tak v podstatě ihned připravené k použití. Za zmínku stojí fakt, že všechny tyto materiály jsou před svým publikováním posílány ke kontrole do Jad Vašem, izraelského památníku obětem holocaustu (více viz níže).³⁹

Podle slov jednoho z lektorů Radka Hejreta je zájem o přednášky a hlavně o besedy s pamětníky velký a s některými školami se dokonce podařila navázat i dlouhodobá spolupráce. V některých případech se dokonce jedná o školy, které původně o přednášky ani žádné projekty nestály s argumenty, že „to není nic pro ně“ nebo že by to žáky nebavilo. Díky snaze Center vzdělávání a dialogu se však podařilo v učitelích i žácích zažehnout jiskru zájmu a v současné době jsou právě tyto školy zapojené dokonce do mezinárodních projektů, kde jsou práce žáků vystaveny mezinárodní konkurenci a zároveň poskytují možnost spolupráce s vrstevníky ze zahraničí. A jak pan Hejret dodává, práce českých žáků a studentů si i v mezinárodním srovnání stojí velmi dobře.⁴⁰

Podle slov samotných žáků jsou pro ně především osobní příběhy přeživších dojemné, poučné, obdivuhodné a jednání nacistů nepochopitelné. Za všechny to vystihuje reakce jednoho z žáků: „(...) *Příběh to byl velice dojemný. Obdivuji její psychickou sílu vůbec o tom mluvit. Osobně nechápu, jak je možné, že i v dnešní době se najdou lidé,*

³⁹ dokumenty ke stažení zde <http://www.centravzdelavaniadialogu.cz/index.php/pro-ucitele>

⁴⁰ osobní rozhovor autorky s lektorem Radkem Hejretem, 2.3.2012, Rakovník

*kteří Židy diskriminují a utlačují, vždyť nám nic nedělají, nijak nám neublíží, a proto nechápu, jaké k tomu mohou mít důvody.*⁴¹

Ačkoli je česká pobočka Mezinárodního křesťanského velvyslanectví v Jeruzalémě nejmenší pobočkou v Evropě, je tento vzdělávací program v celé Evropě unikátní a inspiruje okolní země k vytvoření podobného projektu i u nich. Velký zájem projevilo například Německo a na Slovensku jsou již zahájeny přípravy na školení lektorů.

Za zmínku však stojí zkušenost z jedné školy, na které jedna z těchto vzdělávacích přednášek proběhla. Vedl ji celou jen lektor, žádný pamětník se jí tentokrát neúčastnil. Podle slov vyučující, která byla v publiku, uváděl lektor velmi nepřesné až chybné informace a některé výroky považovali prý přítomní dokonce za skandální. Tento zážitek dovedl vyučující až k názoru, že vzhledem k tomu, že je dnes boj proti antisemitismu, neonacismu atd. velmi aktuální a moderní, zkouší se na něm mnoho lidí „přiživit“ právě prostřednictvím různých kurzů a projektů. Pro souhlas s takovým tvrzením bychom potřebovali nějaké další příklady nebo důkazy, které však nemáme, a tak zde tento zajímavý postoj uvádíme pouze jako součást výpovědi dotazované vyučující.

3.5 Jad Vašem

Památník Jad Vašem v Izraeli vznikl v roce 1953 za účelem dokumentování židovských osudů během holocaustu a předávání odkazu holocaustu dalším generacím.⁴² Právě kvůli předávání tohoto odkazu byla v roce 1993 zřízena **Mezinárodní škola pro výuku holocaustu**, která se zabývá tvorbou výukových programů a výukových materiálů ve zhruba

⁴¹ citováno dle *Ohlasy žáků*, (on-line), (citováno dne 7.3.2012), dostupné z <http://centravzdelavaniadialogu.cz/index.php/ohlasyzaku>; viz zde také další žakovské ohlasy

⁴² O *Yad Vashem*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/czech/about_yv.asp

dvaceti jazycích.⁴³ K dispozici jsou například pokyny „Jak vyučovat o holocaustu“ nebo podrobně zpracované vyučovací hodiny, například na téma umění o holocaustu, života ve varšavském ghettu nebo příběh malého chlapce, který jako jediný z rodiny přežil v terezínském ghettu až do konce války.⁴⁴

V roce 1998 byl také vytvořen ucelený program **ICHEIC – Program vzdělávání o holocaustu v Evropě**. Cílem ICHEIC *„je rozšíření rozsahu vzdělávání o holocaustu v celé Evropě, a to zejména v rámci formálního vzdělávacího systému. K významným cílům Programu ICHEIC patří vytvořit v celé Evropě síť učitelů, která rozšíří skupinu pedagogů kvalifikovaných vyučovat holocaust a která bude podporovat a realizovat vzdělávací programy. (...) Úkolem ICHEIC je uchovávat vzpomínky na holocaust a poučení z něj plynoucí, bojovat proti silicím antisemitismu, chránit lidská práva a bránit rasismu a xenofobii.“*⁴⁵

3.6 Internetový portál Moderní dějiny

Internetový portál Moderní dějiny má podtitul Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky a vyučujícími je ceněný zejména proto, že je tvořen běžnými učiteli z praxe, kteří se setkávají s úplně stejnými problémy a překážkami jako oni samotní. Tyto internetové stránky má na svědomí občanské sdružení PANT⁴⁶, které založil Petr Pánek, svého času velmi úspěšný podnikatel, který ale v roce 2005 prodal svůj obchodní

⁴³ O *Mezinárodní škole pro výuku holocaustu*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/czech/about_school.asp

⁴⁴ *The international school for holocaust studies*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z <http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/czech/index.asp>

⁴⁵ citováno dle *ICHEIC – program vzdělávání o holocaustu v Evropě*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z <http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/czech/icheic.asp>

⁴⁶ více viz <http://www.pant.cz/>

podíl a své úsilí upřel směrem k problematice porušování lidských práv.⁴⁷ Z toho pak vykristalizovaly mimo jiné i webové stránky www.moderni-dejiny.cz

Co je pro tuto práci zajímavé je položka Metodika, která nabízí zpracované prezentace k různým tématům (k holocaustu například „Geneze nacistického vyhlazovacího programu“, „Koncentrační tábor Osvětim“) a náměty a tipy na odkazy, kterými lze zpestřit výklad, například různé pracovní listy, 3D prohlídka úkrytu Anny Frankové, různé interaktivní mapy atd.⁴⁸ Všechny tyto soubory vytvořili buď přímo redaktoři tohoto webového portálu, nebo někteří z učitelů, kteří tyto stránky navštěvují. Publikovat zde může kdokoli, kdokoli si také může zde uložené dokumenty stáhnout a pro potřeby výuky podle své potřeby použít. Kromě těchto námětů, které jsou již zpracované a připravené k použití se zde nacházejí i teoretické návrhy či odborné články o metodice výuky dějepisu, například „Jak a proč učit dějepis“ či různé výukové metody.⁴⁹ Dále jsou tu také k nalezení texty od historiků a odborníků zabývající se různými tématy, k holocaustu je zde například rozsáhlý dokument „Jak učit o holocaustu“ nebo stručné shrnutí základních událostí v dokumentu „Historie holocaustu (Šoa) s přihlédnutím k Protektorátu Čechy a Morava“.⁵⁰

Dále jsou zde další materiály, především přepsané dobové dokumenty, také bohatý obrazový materiál, mnoho vzpomínek pamětníků ať již v psané či video podobě, úryvky z filmů atd.

⁴⁷ *Redakce*, (on-line), (citováno dne 27.3.2012), dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/redakce/>

⁴⁸ *Metodika*, (on-line), (citováno dne 27.3.2012), dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/rubrika-metodika/>

⁴⁹ *tamtéž*

⁵⁰ *Historici učitelům*, (on-line), (citováno dne 27.3.2012), dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/rubrika-metodika/historici-ucitelum/>

3.7 Soukromé reálné gymnázium Přírodní škola, o.p.s.

Ačkoli se nejedná o instituci, která by měla osvětu o holocaustu jako svůj hlavní cíl, svou významnou činností v oblasti tohoto tématu si místo v tomto přehledu jistě zaslouží. Tím, že jde o soukromou školu, se od jiných škol do značné míry liší nejen svojí organizací, ale i celkovým přístupem ke vzdělání. Gymnázium Přírodní škola klade velký důraz na projektovou výuku a na studijní výjezdy celé školy, což je díky celkovému počtu asi 70 studentů organizačně mnohem snazší, než u školy státní.⁵¹

Projekty, kterým se ve škole věnují, jsou mnohdy dlouhodobé a přesahují rámec běžného vyučování. Jedním z takových projektů byl i **SHOA – Holocaust**, který proběhl ve školním roce 2009/2010. Skupiny studentů sledovaly osudy různých lidí, které holocaust nějakým způsobem poznamenal. Projekt probíhal ve čtyřech fázích, z čehož první dvě se odehrály ve škole, třetí „v terénu“ v Praze a čtvrtá v Terezíně. Završením celého projektu pak byl několikadenní výjezd do Osvětimi.⁵²

Během tohoto projektu však studenti a jejich učitelé objevili další aktivity, do kterých se neváhali zapojit. Například nastudovali dětskou operu *Brundibár*⁵³ nebo se zapojili do mezinárodního projektu *Stolperstein*⁵⁴, jehož cílem je upozorňovat na oběti holocaustu pomocí kovových desek v dlažbě položených v místech, kde tito lidé před svou deportací žili.

⁵¹ *Kdo jsme*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z <http://www.prirodniskola.cz/o-skole/kdo-jsme/>

⁵² *SHOA – Holocaust*, (on-line), (citováno dne 5.3.2012), dostupné z <http://www.prirodniskola.cz/o-skole/kdo-jsme/>

⁵³ více o opeře *Brundibár* viz <http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/brundibar>

⁵⁴ více o projektu viz <http://www.stolpersteine.com/start.html>

Co je však nejpozoruhodnější, díky studentům gymnázia Přírodní škola ožil časopis Vedem, vydávaný stejně starými chlapci v terezínském ghettu v letech 1942 až 1944. Ačkoli se jednalo o ryze amatérský a navíc víceméně dětský časopis, jeho zpracování bylo na úctyhodné publicistické a literární úrovni. Studenti a učitelé Přírodní školy tomuto časopisu dali podobu 21. století, jedná se tedy o internetovou verzi, která obsahuje všechny původní rubriky, pro dnešní čtenáře však vybavené interaktivními mapami, dobovými fotografiemi, ale i originálními nascanovanými stránkami časopisu ze 40. let. Rubrika „Hádanky, kvízy a hry“ obsahuje nejen původní úlohy a hádanky, ale i nové hry a aktivity, které vymysleli sami studenti a jsou určeny pro současné návštěvníky Terezína.⁵⁵

3.8 „Národně vzdělávací institut“

Považujeme za nutné upozornit i na tento webový portál s honosným názvem Národně vzdělávací institut, který je údajně *„nezávislou institucí bez jakýchkoliv politických či obdobných ambicí; uskupením osob různého vyznání, profesí a politických názorů.“*⁵⁶ Co se týká cílů tohoto „vzdělávacího centra“, jde mu o to *„přinášet necenzurované informace z řady oblastí a témat, které jsou dnes tabuizovány, nebo dokonce kriminalizovány. Chceme vytvořit obsáhlou online knihovnu literatury, která je pro českého čtenáře dostupná jen těžko, nebo vůbec ne.“*⁵⁷ V tomto ohledu je institut úspěšný, svůj cíl naplňuje mimo jiné tím, že z oné online knihovny lze stáhnout například Mein Kapf.

⁵⁵ *Úvodní slovo*, (on-line), (citováno dne 7.3.2012), dostupné z <http://www.vedem-terezin.cz/home.html>

⁵⁶ citováno dle *O nás*, (on-line), (citováno dne 28.3.2012), dostupné z <http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=o-nas>

⁵⁷ citováno tamtéž

Vzhled těchto webových stránek je příjemný a působí profesionálně. I studie a články, které jsou zde uveřejněné a volně ke stažení mají všechny náležitosti odborné vědecké práce, promyšlenou argumentaci a jejich autoři zřejmě věnovali velkou pozornost formulaci svých myšlenek a přesvědčení tak, aby je nikdo nemohl chytit za slovo a z čehokoli obvinit. Přesto se jedná o antisemitský portál, což je patrné už po přečtení úvodu či abstraktů ke zde zveřejněným dokumentům. Ovšem nic netušící učitel hledající materiály pro výuku či student pracující na svém referátu či seminární práci nemusí tento charakter odhalit, minimálně ne hned.

V minulém roce vyvinul institut snahu obeznámit studenty středních škol se svým pohledem na dějiny prostřednictvím samotných učitelů dějepisu, kteří obdrželi od institutu „*vysoce kontroverzní a politicky nekorektní literaturu obsahující cenzurované a zakázané knihy, názory a studijní materiály*“.⁵⁸ Navázal tak na svou předchozí činnost, kdy v roce 2005 do škol rozeslal dílo Rudolfa Seidla *Osvětim, fakta versus fikce* s podtitulem *Nové a utajované poznatky o holocaustu*.⁵⁹ Už sám název dává alespoň trochu bystrému čtenáři tušit, co lze uvnitř tohoto spisu najít. Jsou zde omílány notoricky známé antisemitské stereotypy o tom, že svět je Židy ovládán, o tom, že všechny oběti koncentračních táborů zemřely na podvýživu a nemoci a že cyklon B sloužil k likvidaci vší, které tyto nemoci způsobovali, takže nikoli k zabíjení lidí, ale naopak k uchování lidského života atd.⁶⁰ Zajímavé také je, že odkaz na webové stránky tohoto vzdělávacího institutu lze najít například v odkazech na stránkách www.odpor.org.

⁵⁸ citováno dle *Varování před intolerancí a xenofobií*, 10.1.2012, (on-line), (citováno dne 28.3.2012), dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-varovani-pred-intoleranci-a-xenofobii-2504/>

⁵⁹ tamtéž

⁶⁰ SEIDL, R. *Osvětim, fakta versus fikce*, (on-line), (citováno dne 28.3.2012), dostupné z <http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=node/369>

Někteří učitelé se fenoménu popírání holocaustu postavili čelem a dokázali z něj udělat součást výuky o holocaustu, bez ohledu na názory, že by se těmto myšlenkám neměl dávat žádný prostor. Jak vcelku správně podotýká jeden z vyučujících: *„Zatajení těchto názorů žákům určitě není správnou volbou, dříve nebo později by se s těmito tvrzeními setkali. A pak by mohli dát tzv. revizionistům zapravdu tím, že jim byla po celou dobu vzdělávání vštěpována pouze jedna „nediskutovatelná pravda“. Tento jejich argument může fungovat velice silně, spousta mladých lidí si může říci, ano, vždyť mají pravdu, vše nám bylo zatajováno a toto „nové“ je velmi zajímavé, či vyloženě objevené.“*⁶¹

Na výše zmiňovaném portálu Moderní dějiny je taktéž uloženo několik návrhů, jak s tímto tématem pracovat. Jde jednak o rozbor textu z knihy Osvětim, fakta versus fikce různými výukovými metodami, jednak o prezentace, které představují různé „popírače“, metody jejich práce, jejich cíle a formy prezentace. Kromě toho je zde i doporučená literatura a odkazy na různé texty a rozhovory související s popíráním holocaustu, vedoucí zejména na portál holocaust.cz.⁶²

3.9 Zahraniční zdroje

V dnešní době už by neměl být problém využívat při výuce také zahraniční zdroje v anglickém či německém jazyce, i pokud se jedná o výuku žáků základních škol. Lze z toho naopak udělat výhodu a v souladu s moderními trendy ve vyučování propojit dějepisné téma s hodinou angličtiny či němčiny. Pokud by byl materiál pro žáky příliš

⁶¹ citováno dle TŮMA, J. *Popírači holocaustu*. 30.11.2011, (on-line), (citováno dne 28.3.2012), dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-popiraci-holocaustu-metodika-pro-praci-se-studenty-2380/>

⁶² materiály dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-varovani-pred-intoleranci-a-xenofobii-2504/>

složitý, může si vyučující připravit předem svůj výklad v češtině a použít jen obrazový doprovod atd. Možností je spousta.

Za zmínku určitě stojí již zmiňované internetové stránky www.annefrank.org, konkrétně položka The Secret Annex Online, kde se lze nejen dozvědět vše o tajném úkrytu rodin Frankovy a Van Pelsovy a jeho obyvatelích, ale především je zde možná 3D prohlídka celým zadním traktem i s namluvenými komentáři v angličtině, případně v němčině či holandštině.⁶³

Dalším, tentokrát francouzským projektem (s možností přepnutí do anglického jazyka) je Sářina půda, zaměřená na velmi mladé žáky, podle instrukcí zhruba od osmi do jedenácti let, avšak i pro dospělého návštěvníka je podoba těchto internetových stránek velmi příjemná. Vždyť kdo by nechtěl jednoho dne jen tak vylézt na starou půdu a tam najít poklad! Vzhledem k věku cílové skupiny zde nejsou žádná strohá fakta, děti se mají dozvědět o holocaustu prostřednictvím příběhů sedmi dětí včetně Anny Frankové, které jsou ukryté ve starém albu. Kromě příběhů si návštěvníci mohou vyslechnout i několik židovských historek ve formě animovaných pohádek a také prozkoumat obsah starého kufříku, z něhož by se měli dozvědět základní pojmy související s židovskou kulturou.⁶⁴

Velmi názornou pomůckou při výuce dějin jsou mapy. Pokud se jedná o mapy animované se zaměřením na určité téma, tím lépe. A pokud jsou ještě doplněny výkladem, je výukový materiál prakticky zajištěn. Přesně takový servis poskytuje United States Holocaust Memorial Museum na svých internetových stránkách. Nachází se zde několik animací věnující se mimo jiné například Dachau, Osvětimi, Varšavskému ghettu, následkům holocaustu i holocaustu obecně atd. Velkou výhodou je, že anglický výklad je doplněn i anglickými titulky, což může

⁶³ viz <http://www.annefrank.org/en/Subsites/Home/>

⁶⁴ viz <http://www.grenierdesarah.org/>

k jeho porozumění velmi přispět a celý komentář je navíc ještě přepsán pod článkem, takže i pro diváka angličtiny neznalého je zde jednoduchá možnost překladu v nějakém on-line překladači.⁶⁵

Kromě těchto animovaných map nabízí stránky Muzea holocaustu velké množství dalších materiálů a informací, kterými se návštěvník může probírat celé hodiny. Je zde i přímo sekce pro učitele, kde je několik cenných rad pro ty, kteří by chtěli o tomto tématu vyučovat a potřebují pomoci s přípravou. Najdeme zde mnoho odpovědí na základní otázku "Proč učit o holocaustu?"⁶⁶ a také výběr témat, která jsou podle tvůrců tohoto portálu pro seznámení se s holocaustem nezbytná. Nejde však o pouhý seznam, ke každému doporučenému tématu jsou zde zpracovány textové a obrazové materiály, odkazy na další související články a také doporučená rozšiřující literatura.⁶⁷ Najdeme zde i konkrétní metodologické pokyny jak při výuce postupovat, mimo jiné rady jako: "Vyhněte se srovnávání utrpení", "Nesnažte se romantizovat historii", "Uved'te historii do souvislostí", "Snažte se o přesnost jazyka" atd. U všech je vždy problematika dané otázky ještě rozvedena do detailu.⁶⁸

3.10 Tipy na výuku

Výuka o holocaustu leží, zdá se, na srdci nejen výše popsaným institucím, ale i některým studentům a studentkám vysokých škol. Proto můžeme například na Masarykově univerzitě v Brně v rámci tamní pedagogické fakulty najít několik závěrečných prací, které se tématem výuky o holocaustu na českých školách zabývají. Zde, vzhledem k tomu,

⁶⁵ viz <http://www.ushmm.org/museum/exhibit/focus/maps/>

⁶⁶ viz <http://www.ushmm.org/education/foreducators/whyteach/>

⁶⁷ viz <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007262>

⁶⁸ viz <http://www.ushmm.org/education/foreducators/guideline/>

že jde právě o budoucí pedagogy, navrhují studenti ve svých pracích různé podoby vyučovacích hodin.

Například Martina Fridrichová ve své diplomové práci navrhuje téma probírat v hodinách občanské výchovy a českého jazyka a literatury. V jednotlivých blocích, do kterých je celé téma zahrnuto, na sebe vždy navazuje jedna hodina občanské výchovy a jedna hodina českého jazyka, které spolu tématicky souvisejí. Tyto celkem čtyři bloky se zabývají tématy lidská práva, demokracie, rasismus a neonacismus a vychází především z úryvků z knih psaných dětmi buď přímo během války nebo krátce po ní, čili z reálných prožitků dětských svědků. Ovšem nejde jen o tuto praktickou část. Celou práci může učitel využít jako zdroj informací při přípravě výkladu nejen o holocaustu, ale i například o soudobém antisemitismu, protože práce obsahuje vcelku rozsáhlý přehled jak předválečných, válečných i poválečných dějin v kontextu židovských osudů, tak také obsáhlou podkapitolu o pravicovém extremismu.⁶⁹

Dalším tipem pro učitele je diplomová práce Kristýny Hroudné, ve které je navržen projekt s názvem *Bolestná minulost* a nejen, že je zde podrobně popsán, ale je tu zaznamenána i zkušenost autorky z realizace tohoto projektu v praxi, což učitelé, kteří by ho chtěli uskutečnit, jistě ocení. V tomto případě se nejedná o aktivity v rámci výuky, ale o celodenní projekt zaměřený na prohloubení znalostí žáků a doplnění souvislostí.

Celý projekt je rozdělen do několika částí. První má za úkol pomocí různých aktivit dovést žáky k uvědomění, že každý je jiný a má jiné vlastnosti a že se liší i pohledy na sebe sama od pohledů ostatních. Druhá část pracuje s různými stereotypy, které se pojí s některými skupinami lidí a vede k tomu, že děti nakonec zjistí, že Židé jsou úplně

⁶⁹ FRIDRICHOVÁ, M. *Výuka o holocaustu na základní škole. Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2011. Dostupné on-line z http://is.muni.cz/th/146841/pdf_m/Fridrichova_diplomka.pdf

běžní lidé jako oni sami a neodpovídají karikaturám v dobovém tisku. Zde je velmi pěkná a působivá část, kdy vyučující promítne žákům fotky známých osobností, které děti samy dobře znají a nepřipadají jim ničím jiní – například Albert Einstein, Marilyn Monroe, Miloš Kopecký atd. Ze známých Romů pak například zpěvačka Monika Bagárová nebo Iveta Kováčová. Po zhlédnutí této prezentace děti dochází k názoru, že „je špatné, když lidé mají vůči někomu předsudky. Všichni lidé jsou si rovni a nikdo podle nich nemá právo ponižovat někoho jiného.“⁷⁰ Třetí část představuje dětem realitu tehdejšího života menšin jednak prostřednictvím ukázky různých diskriminačních opatření, jednak díky příběhu romské rodiny a jejích osudů. Dále pak žáci pracují s výpověďmi obžalovaných z Norimberského procesu a vše je zakončeno seznámením s Nicolasem Wintonem a jeho činností a úvahami nad pojmem hrdina a hrdinství.

Všechny potřebné texty poskytuje autorka v příloze své práce. Podle autorčiných slov se projekt povedl a líbil se jak dětem, tak i vyučující a vedení školy.⁷¹

Tento vcelku obsáhlý přehled možností, jak z tématem holocaustu a antisemitismu pracovat svědčí o tom, že osvětou v této oblasti se zabývá velké množství lidí. To je určitě velmi chvályhodné, nicméně při výběru vhodných materiálů je třeba být obezřetný zejména co se týká původu těchto zdrojů. Ne všechny odborné práce jsou skutečně odborné a vyplatí se pátrat po jejich původu či po zkušenostech od jiných kolegů.

⁷⁰ citováno dle HROUDNÁ, K. *Problematika holocaustu a možností její realizace na hodinách občanské výchovy. Diplomová práce.* Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2011. Dostupné on-line z http://is.muni.cz/th/178703/pedf_m/diplomova_prace.pdf

⁷¹ tamtéž

4 HODNOCENÍ UČEBNIC DĚJEPISU Z HLEDISKA TÉMATU HOLOCAUST

Ačkoli tomu mnozí nevěřili, i v 21. století jsou stále při výuce ve školách používány klasické papírové učebnice. Názor, že se jedná o médium neperspektivní a nemoderní se ukázal jako lichý, produkce učebnic stále roste a trh je jimi doslova zavalen (je otázkou, zda je to ku prospěchu).⁷² Učebnice jsou stále potřebným a důležitým prvkem výuky, *„jsou to knihy s dominující didaktickou funkcí. Jejich neocenitelný význam je v tom, že uvádějí mladou generaci do kultury společnosti, do světa poznání a vlastně do celé složité problematiky lidského bytí.“*⁷³

Jelikož se všichni dotázaní vyučující shodli na tom, že holocaust vyučují primárně v dějepise, je tato kapitola věnovaná učebnicím dějepisným. Úkol učebnic dějepisu je nelehký. Musí transformovat rozsáhlé vědecké historické poznatky a bádání do formy, která bude pro laické (a v tomto případě navíc dětské) čtenáře jasná a srozumitelná. Do jedné knihy se mnohdy musí vejít několik staletí, ovšem za předpokladu zachování všech důležitých historických faktů a souvislostí. Vzniká tak specifický druh historické literatury, který však musí být přizpůsoben pedagogické komunikaci.⁷⁴

Cílem této části práce je zjistit, jakým způsobem (pokud vůbec) je téma holocaustu, jeho příčin a důsledků, zpracováno ve vybraných učebnicích pro základní školy. Snažili jsme se zkoumat především rozsah zpracování tématu, jeho hloubku, logické členění, správnost a úplnost informací a obrazový doprovod. Jako styčný bod, o který je tato kapitola

⁷² MAŇÁK, J., KLAPKO, D. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, str. 9

⁷³ citováno dle KNECHT, P., JANÍK, T. a kol. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2008, str. 19

⁷⁴ *Učebnice dějepisu*, (on-line), (citováno dne 17.3.2012), dostupné z www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/DS_Ucebnice_dejepis.pdf

opřena, posloužil průzkum „Používání učebnic dějepisu v praxi“, který provedlo Pedagogické centrum v Plzni v roce 2008 formou dotazníku na více než padesáti základních školách a deseti gymnáziích v rámci Plzeňského kraje. Tento výzkum se primárně zajímal o tři záležitosti: jaké učebnice jsou ve výuce dějepisu používány, proč učitelé volí danou učebnici a jak tuto učebnici hodnotí. Pedagogické centrum v Plzni pak z odpovědí učitelů hodnotilo učebnice z hlediska textu, obrazového materiálu, vzhledu a obsažených otázek a úkolů. Samozřejmě pak nechybí celkové hodnocení učebnice.⁷⁵

4.1 SPL – Práce

V průzkumu bylo zjištěno, že nejvíce se na základních školách v plzeňském kraji používá první řada učebnic nakladatelství SPL – Práce, která vyšla na počátku 90. let.⁷⁶ Historickému období, které je pro výuku o holocaustu stěžejní se věnují hned 3 díly. Učebnice od Pavly Vošahlíkové Československo a svět 1918 – 1938 se krátce věnuje nástupu Hitlera k moci a v rámci této podkapitoly je zde zmínka o tom, že „(Hitler) *německý národ považoval za rasově nadřazený všem ostatním*“ a dále pak, že „*Židé byli vyháněni z německé společnosti a v budoucnu měli být fyzicky zlikvidováni.*“⁷⁷ To je k rasovým perzekucím a pronásledování obyvatel vše, není zde zmínka například ani o Norimberských zákonech.

⁷⁵ HUDECOVÁ, D., *Používání učebnic dějepisu v praxi*. (on-line), (citováno dne 17.3.2012), dostupné z <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/7237/POUZIVANI-UCEBNIC-DEJEPISU-V-PRAXI.html/>

⁷⁶ s tím souvisí další zajímavé zjištění - téměř třetina užívaných učebnic je starší 15 let a více než polovina starší 10 let, což jistě není úplně optimální

⁷⁷ citováno dle VOŠAHLÍKOVÁ, P. *Dějepis. Nová doba. 2. díl, Československo a svět 1918-1938*. Praha: SPL – Práce, 1996, str. 59

Další díl od Jiřího Jožáka se věnuje přímo období druhé světové války. Zde najdeme dvě zmínky o rasové nesnášenlivosti vůči Židům, respektive vůči Židům a Cikánům (zajímavé je, že hlavně ve spojitosti s režimem na Slovensku) ještě před vypuknutím druhé světové války. Více informací pak přináší v rámci kapitoly Pod „ochranou“ a ve stínu Německa podkapitola Rasová perzekuce. Zde už se lze v krátkosti dozvědět o plánu „konečného řešení židovské otázky“, o různých omezeních Židů v běžném životě i o koncentračních táborech. Opět se zde připomíná i situace na Slovensku. Celá kapitola je ukončena otázkami ke zopakování, jednou z nich je i dotaz na pronásledování Židů a cikánů. V části, kde se rekapituluje škody napáchané válkou, je prostor věnován „pouze“ dětským obětem a přidána je jedna báseň chlapce vězněného v Osvětimi a dopis rodičům od jiného chlapce z Pustkówa. Formulace „*V průběhu druhé světové války zemřelo více než 2 000 000 dětí z různých zemí Evropy. Doslova vyhlazovány byly židovské děti.*“ je poněkud zavádějící, jako by šlo nacistům jen o vyhubení dětí.⁷⁸

Třetí částí série je pak logicky díl taktéž od J. Jožáka Československo a svět 1945 – 1989, kde se již k problematice jakýchkoli menšin, s výjimkou odsunu Němců, neřeší. Zde by byl například prostor upozornit, že přeživší Židé byli často považováni právě za Němce a podle toho s nimi bylo také nakládáno. Nebo že naděje na to, že se Židům vrátí jejich majetek, který jim nacisti zabavili, byla velmi malá. Nejen kvůli administrativním byrokratickým překážkám, ale také díky neochotě Čechů vracet židovský majetek, který jim Židé před svým transportem svěřili do úschovy. Nebo jak bolestné muselo být zjištění většiny přeživších, že

⁷⁸ JOŽÁK, J. *Dějepis. Nová doba. 3. díl, Druhá světová válka a československý odboj*. Praha: SPL – Práce, 1993, str. 9, 15, 30 – 33, 75

jejich rodiny válku nepřežily a pohasla tak i poslední jiskra naděje, kterou se v sobě mnoho lidí drželo celou válku.⁷⁹

Jediným dílem, který lze tedy hodnotit, je Druhá světová válka a československý odboj. Z hlediska tématu holocaust jsou zde základní informace, jsou však uvedeny na několika různých místech bez vzájemného provázání, což může působit trochu zmatečně. Možná i díky tomu také ve výše popisovaném průzkumu učebnic dostal tento díl za srozumitelnost textu známku 3,0 (známkování jako ve škole), za celkové uspořádání učebnice 2,8. Po zprůměrování všech dílčích známek byla tato učebnice ohodnocena na 2,5. Pokud by byla hodnocena pouze naším kritériem, zřejmě by si zasloužila průměrnou trojku. Informace v ní sice jsou, ale mohlo by jich být víc a lépe zpracované.

4.2 Státní pedagogické nakladatelství

SPN je v průzkumu zastoupeno knihou profesora Kuklíka a doktora Kociána *Dějepis: Nejnovější dějiny z roku 1999*. V této učebnici se téma Židů a holocaustu objevuje hned na několika místech. V kapitole o nástupu nacismu v Německu se lze dočíst o antisemitismu, o Norimberských zákonech i o tzv. křišťálové noci. Vše je doplněno (jako každá kapitola) stručným slovníčkem pojmů, kde se mimo jiné vysvětluje např. slovo antisemitismus, pogrom, koncentrační tábor, árijská rasa apod. Poněkud unáhlená se ovšem zdá být poslední věta této kapitoly: *„Většině Němců byl osud jejich židovských spoluobčanů lhostejný a nesou za něj morální spoluodpovědnost.“*⁸⁰

⁷⁹ více viz např. SEDLÁK, P. *Poté: Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce*, (on-line), dostupné z is.muni.cz/th/23286/ff_d/Sedlak-dizertace.doc; dále např. FELIXOVÁ, R. *Sílu žít dál*. Praha: Sít, 1997

⁸⁰ citováno dle KUKLÍK, J., KOCIAN, J. *Dějepis: Nejnovější dějiny*. Praha: SPN, 1999, str. 28

Dále jsou Židé zmiňováni v části pojednávající o napadení Polska Německem, je zde stručná zmínka o tom, jak se k nim nacisté chovali.⁸¹ V jiných učebnicích tento údaj většinou chybí. V kapitole o protektorátu Čechy a Morava je celá podkapitola Postavení a perzekuce židovského obyvatelstva, která pojednává o různých antisemitských opatřeních, o ghettu Terezín i o transportech z Terezína dál. Hned další podkapitola se věnuje i perzekuci Romů.⁸²

V části nazvané Charakteristické rysy druhé světové války je také ještě odstavec věnovaný genocidě Židů a Romů a koncentračním a vyhlazovacím táborem (pojmy koncentrační, vyhlazovací a pracovní tábor jsou nejen zde, ale i v jiných učebnicích ve většině případů volně zaměňovány). Vše je doplněno mapou evropských koncentračních táborů.

Na rozdíl od předchozí hodnocené učebnice, zde se v kapitole Evropa a svět po roce 1945 píše právě o neveselém návratu Židů zpět do české společnosti, o jejich odsunech spolu s Němci i antisemitských náladách, souvisejících s navrácením jejich zabaveného majetku. Co bylo překvapením, je zde v souvislosti s poválečným vztahem Československa k Židům i zmínka o Izraeli a československo-izraelské spolupráci v prvních letech jeho existence i o následném odvrácení se pod vlivem SSSR a následné antisemitské vlně v Československu.⁸³

Tato kniha dostala v průzkumu celkové hodnocení 2,81. „Špatné známky“ nasbírala především v sekci Otázky a úkoly a ani co se týká složitosti či zajímavosti textu nedopadla nejlépe. Ovšem téma holocaustu je zde zpracováno relativně dobře. Pravdou je, že v uvedené sekci Otázky a úkoly je určitě ještě prostor pro další samostatnou práci žáků, ale na druhou stranu je třeba říci, že každá výše zmíněná kapitola na svém konci

⁸¹ tamtéž, str. 42

⁸² tamtéž, str. 57 - 58

⁸³ tamtéž, str. 96 - 97

uvádí jednu otázku týkající se antisemitismu, holocaustu nebo Židů obecně. Jako velké pozitivum by se dala vyzdvihnout část o poválečných událostech, protože jak se lze dále přesvědčit, není to vždy samozřejmost.

4.3 Prodos

Zástupcem tohoto nakladatelství je v našem průzkumu učebnice Dějepis 9 od Jany Burešové z roku 2000. V této knize najdeme první zmínku o Židech také v rámci Hitlerova nástupu k moci, tentokrát formou krátkého vysvětlení pojmu Norimberské zákony. V kapitole Situace v českých zemích za 2. světové války se nachází velmi obecně formulovaná informace o tom, že všichni lidé, kteří neměli světlé vlasy a modré oči měli být vysídleni na Sibiř nebo vyhlazeni v koncentračních táborech. Je zde i zmínka o plynových komorách, ovšem bez jakéhokoli vysvětlení, stejně tak pojem „konečné řešení“ by si zřejmě zasloužil objasnit. Text je doplněn lehce nepřehlednou mapou s „počty vyhlazených Židů v tisících.“ Je tu také obrázek žluté hvězdy s nápisem Jude doplněný popiskem „*Dekret z 1.9.1941 nařizoval Židům nosit na oděvu potupné označení (židovská „Davidova hvězda“).*“ a také fotka nápisu „Židům nepřístupno“ s popiskem „*Po celém území protektorátu se začaly objevovat protizidovské nápisy.*“⁸⁴ Tento obrazový doprovod je sice ilustrativním doložením perzekucí Židů, ovšem text o těchto nařízeních se nachází až na další stránce, což působí zmatečně. Tato stránka ovšem obsahuje další fotografie, mapu německých koncentračních táborů, zmínku o Terezíně a také o věznění a pronásledování Romů.⁸⁵ O poválečném vypořádání s přeživšími oběťmi holocaustu se zde nic neuvádí.

⁸⁴ citováno dle BUREŠOVÁ, J. *Dějepis 9*. Olomouc: Prodos, 2000, str. 67

⁸⁵ tamtéž, str. 68

Tato učebnice byla ohodnocena celkovou známkou 2,2, což je nejlepší výsledek z celého průzkumu (vyskytuje se zde sice ještě hodnocení 2,17, ale učebnice s tímto hodnocením se věnuje středověkým dějinám). Kladné body si tato kniha získala především díky modernímu vzhledu, barevnému odlišení textu a bohatým obrazovým materiálem. Kladně je také hodnocena složitost a srozumitelnost textu. Ovšem viděno optikou našeho kritéria, nebylo by hodnocení zřejmě tak skvělé, hlavně kvůli přílišné stručnosti informací. Za pravdu nám v tomto ohledu dává i Michal Frankl, nynější zástupce ředitele Židovského muzea v Praze, ve svém článku z roku 2000 „Konečné řešení“ v nejnovějších učebnicích dějepisu. *„Moderní dějiny ze zcela nové dějepisné řady nakladatelství Prodos trpí obvyklými neduhy: spíše než nezájmem o konečné řešení se vyznačují nesystematičností, roztříštěností informací a nahrazováním řádného výkladu ilustracemi a popiskami pod nimi. Tak se například informace o holocaustu v kontextu obecných dějin údajem o počtu zavražděných Židů objevuje pouze v popisce pod fotografií z osvobozeného tábora Bergen-Belsen.“*⁸⁶

Za zmínku stojí, že tato učebnice byla v roce 2008 vydána znovu, tentokrát zpracována již podle RVP. Má tedy ještě modernější vzhled a obsahuje mnohem víc podnětů pro samostatnou práci. Co se týká holocaustu, zůstal text prakticky nezměněn, přidáno bylo více údajů o vyvražďování Romů. Text je tedy stále stručný, ovšem moderně doplněný o tip na internetové stránky www.holocaust.cz (viz výše kapitola Instituce a projekty), kde lze podle učebnice vyhledat *„informace o konkrétních jedincích a jejich životních osudech.“*⁸⁷ Rázem se ze

⁸⁶ citováno dle FRANKL, M. „Konečné řešení“ v nejnovějších učebnicích dějepisu, (on-line), (citováno dne 22.3.2012), dostupné z <http://www.terezinstudies.cz/cz2/TI/newsletter/newsletter18/ucebnice>

⁸⁷ citováno dle BUREŠOVÁ, J., HÝSEK, O. *Dějepis 9: moderní dějiny*. Olomouc: Prodos, 2008, str. 65

stručné zmínky stává téma, se kterým lze pracovat různými způsoby v různých hodinách.

Doplněn byl také obrazový materiál, ovšem tato změna je podle našeho názoru spíše k horšímu. Nový obrázek sice ilustruje dění v táborech, ale podle našeho názoru není třeba dětem v 9. třídě ukazovat v učebnici dějepisu ještě nezakrytý hromadný hrob plný mrtvých těl.

4.4 Scientia

Učebnice Františka Čapky Dějepis od roku 1918 do současnosti z roku 2004 má podobné členění jako knihy předcházející. První informace o Židech lze najít u popisu nacistické ideologie a Hitlerova vzestupu.⁸⁸ Další prostor je Židům věnován v části pojednávající o situaci v Československu ještě před podepsáním Mnichovské dohody, což je oproti výše zmíněným knihám novinka. Mluví se tu o politické rovnosti a právech menšin a poskytování útočiště Židům přicházejícím ze zemí, kde již museli čelit pronásledování. Větší prostor je tu také věnován tehdejší špatné situaci Romů.⁸⁹

Následuje nastínění situace v Německu před začátkem druhé světové války a lze se zde dočíst jak o rasových teoriích a méněcenných národech, tak také o antisemitských diskriminačních opatřeních, vcelku podrobně o Norimberských zákonech i křišťálové noci.⁹⁰ Dále je věnován prostor dění v Protektorátu Čechy a Morava, kde jsou v podkapitole Tragický osud Židů vylíčeny podobně jako v případě Německa protižidovská opatření, nutnost označení židovských obyvatel i transporty

⁸⁸ ČAPKA, F. *Dějepis od roku 1918 do současnosti*. Praha: Scientia, 2004, str. 27

⁸⁹ *tamtéž*, str. 33

⁹⁰ *tamtéž* str. 45

do Terezína. Také holocaust českých Romů zde má své místo.⁹¹ Další informace o holocaustu se trochu nečekaně objevují mezi popisem jednotlivých válečných operací. Je zde stručný odstavec o koncentračních táborech a plynových komorách. Vše je doplněno citací výpovědi Rudolfa Hesse o běžném chodu osvětimského tábora, což je text tak popisný, že víc informací už ani není třeba.⁹²

Období bezprostředně po skončení války je zde věnován krátký odstavec s větou „Zvlášť radostný byl návrat zubožených vězňů z koncentračních táborů.“ Je jasné, že autor tím míní radost z toho, že alespoň někdo nacistické hrůzy přežil, ale podle našeho názoru je to formulace poněkud nešťastná.⁹³

Této učebnici se dostalo hodnocení 2,4, což je podle našeho názoru známka odpovídající i z hlediska našeho kritéria. Informace tu jsou, i když ne nijak do hloubky propracované, obrazový materiál taktéž a i v otázkách pro opakování se s holocaustem lze setkat.

4.5 Dialog

Reprezentant tohoto nakladatelství, učebnice Dějiny 20. století od autorek Mandelové, Kunstové a Pařízkové, získal v kategorii srozumitelnost textu vůbec nejhorší známku z celého výzkumu, a to 3,4. Přitom tato kniha z roku 2004 byla vytvořena přímo učiteli z praxe, v průzkumech Asociace učitelů dějepisu je vysoce ceněna a autorku

⁹¹ tamtéž, str. 76 - 77

⁹² tamtéž, str. 82

⁹³ tamtéž, str. 104

výzkumu Používání učebnic dějepisu v praxi tento fakt poněkud zaskočil.⁹⁴

Obecně platí, že písmo použité v textu učebnice, která je určena dětem starším dvanácti let, by nemělo být menší než 10 bodů.⁹⁵ Ovšem celá tato kniha je psána písmem menším než 10 bodů, což jí ubírá na přehlednosti a tím do jisté míry i na srozumitelnosti. Při zběžném pohledu vypadá tato kniha více než jako učebnice spíše jako nějaká encyklopedie. Mnoho informací na malém prostoru, nepřehledné členění – to vše této jinak zřejmě kvalitní knize ubírá na kráse.

V rámci kapitoly Nacismus v Německu se lze mimo jiné dočíst ve zkratce o křišťálové noci, Norimberských zákonech, všech cílích, kterých se chtěl Hitler zbavit (Židé, Romové, homosexuálové, komunisti...), objevuje se tu i citace z *Mein Kampf*.⁹⁶ Další související informace se objevují v kapitole Zločinci a jejich oběti. Je zde vysvětlen pojem „konečné řešení židovské otázky“, árijská rasa a je zde představen Terezín. Také se zde opět dostává prostoru veliteli osvětimského tábora Rudolfu Hessovi.⁹⁷

Co je však třeba především vyzdvihnout je velmi originálně pojatá dvoustrana nazvaná Na návštěvě v terezínském ghettu. Formou fiktivního rozhovoru mezi dětskými průvodci celou knihou Tomášem a Annou a židovskou dívenkou Evou, která je v Terezíně zajatkyň, se lze dozvědět

⁹⁴ HUDECOVÁ, D., *Používání učebnic dějepisu v praxi*. (on-line), (citováno dne 17.3.2012), dostupné z <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/7237/POUZIVANI-UCEBNIC-DEJEPISU-V-PRAXI.html/>, str. 11

⁹⁵ *Učebnice dějepisu*, (on-line), (citováno dne 17.3.2012), dostupné z www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/DS_Ucebnice_dejepis.pdf

⁹⁶ MANDELOVÁ, H., KUNSTOVÁ, E., PAŘÍZKOVÁ, I. *Dějiny 20. století*. Liberec: Dialog, 2004, str. 42 - 43

⁹⁷ *tamtéž*, str. 62 - 63

leccos o fungování terezínského ghetta a životě v něm.⁹⁸ Opět se zde vracíme k již několikrát zmiňovanému motivu dětských osudů, které jsou pro jejich současné vrstevníky lépe pochopitelné než příběhy dospělých.

Poslední zmínkou o Židech a jejich osudech je známý záznam z deníku básníka Jiřího Ortena ze dne 27. října 1940, ve kterém popisuje všechny možné zákazy, které byly na Židy uvaleny. Mimo jiné například zákaz vycházení po osmé hodině večer, zákaz chodit do hostinců, vináren a kaváren, parků a sadů, zákaz vzdalovat se z obvodu Prahy atd.⁹⁹ Na rozdíl od jiných učebnic je zde zmíněn i vývoj asijských oblastí po druhé světové válce, takže své, i když velmi malé místo tu má i vznik Státu Izrael.¹⁰⁰

Ačkoli jak bylo výše řečeno, je tato kniha hodnocena negativně co se týče srozumitelnosti textu, celková známka je 2,3. To ovšem nekoresponduje s hodnocením podle našich parametrů. Nejen, že je text chaoticky uspořádaný, ale je navíc skoupý na jakékoli podrobnosti či souvislosti. O osudech Židů vrátivších se z koncentračních táborů zde uváděno nic není. Kriticky se k této učebnici vyjadřuje i jeden z dotazovaných učitelů, který ji má pro výuku k dispozici. Podle jeho slov při výuce dějin 20. století, především období od druhé světové války dále, musí přeskakovat jednotlivé kapitoly a později se k nim opětovně vracet. Je to problém především pro žáky, kteří jsou zmateni a tento chaos je odrazuje i od případné domácí práce s učebnicí.¹⁰¹

⁹⁸ tamtéž, str. 64 - 65

⁹⁹ tamtéž, str. 69

¹⁰⁰ tamtéž, str. 94

¹⁰¹ dle osobní korespondence autorky s vyučujícím

4.6 Nové učebnice

Jako vzorek nových učebnic, které byly vydány až po uskutečnění průzkumu doktorky Hudecové, byla pro tuto práci vybrána jednak kniha Veroniky Válkové Dějepis 9: nejnovější dějiny pro základní školy, což je učebnice nové řady nakladatelství SPN, a také Dějepis 9 autorů Parkan, Mikeska, Parkanová z nakladatelství Fraus.

4.6.1 SPN – nová řada

Dějepis 9: nejnovější dějiny pro základní školy vyšel v roce 2009 a je zpracován v souladu s RVP pro základní vzdělávání. Tato nová učebnice má se svojí předchůdkyní z roku 1999 několik společných prvků. Klasicky jsou první zmínky hned u vzestupu nacismu, dozvídáme se o Hitlerově rasové politice, zabavování majetku, norimberských zákonech atd. Pamatováno jde zde i na Romy, homosexuály a postižené, kterých se pronásledování ze strany nacistů týkalo také.¹⁰² Dalším společným znakem se starší knihou pánů Kuklíka a Kociána je také ona sporná věta o spoluodpovědnosti Němců za holocaust, nyní v podobě: „*Většině Němců byl osud jejich židovských spoluobčanů lhostejný a **nesou za něj morální odpovědnost.***“¹⁰³ Už se nejedná jen o spoluodpovědnost, nyní už je odpovědnost jen na spoluobčanech, vše ještě zvýrazněno tučným písmem. Diskuze k tématu kolektivní viny, morální odpovědnosti a lhostejnosti běžných Němců stále probíhá a nelze podle našeho názoru napsat tuto odsuzující větu bez širšího uvedení do problematiky a dalších souvislostí.

V kapitole o poměrech v protektorátu Čechy a Morava je celá podkapitola Židé v protektorátu, ve které se pojednává především o Terezíně. Opět jsou zde připomínány i tragické osudy

¹⁰² VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 9: nejnovější dějiny pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, str. 30 - 35

¹⁰³ citováno tamtéž, str. 34

československých Romů.¹⁰⁴ O situaci Židů po válce tato kniha, narozdíl od pěkného zpracování v knize z roku 1999, nic neuvádí. V části o světových poválečných dějinách je sice také sloupek o vzniku Izraele podobně jako ve starší knize, ale o vzájemných československých vztazích, vlivu SSSR ani emigraci do Izraele se zde nepojednává, a tak to s naším tématem vlastně nesouvisí.¹⁰⁵

Co je však změnou oproti starším učebnicím, nachází se zde samostatná kapitola nazvaná Zločiny proti lidskosti za druhé světové války, která se velkou měrou věnuje právě holocaustu Židů a Romů, ale i například bolševickou genocidou v Pobaltí. Celkem podrobně je zde vylíčen postup perzekucí, počínaje označením žlutou hvězdou přes balení věcí před transportem až po třídění na schopné a neschopné práce v koncentračních táborech a jejich další osud. Lze se dozvědět i o britském původu koncentračních táborů (búrské války) a konečně je zde také vysvětlen pojem šoa, se kterým se sice v jiných učebnicích také lze setkat, ovšem bez jakéhokoli objasnění. V pobídkách k samostatné práci se můžeme setkat s Annou Frankovou, Nicolasem Wintonem nebo Oskarem Schindlerem. Dalším tipem k rozšíření tématu je i pátrání po dalších genocidách spáchaných ve 20. století. V souladu s moderními trendy je probíraná látka doplněna množstvím opakovacích otázek k tématu, ale i k zamyšlení a k vyjádření vlastního názoru.¹⁰⁶

Dalším moderním prvkem je jistě připojení dostatečného množství ilustrativních obrázků, map a fotografií. Ovšem je nutné to provádět s citem a řídit se pravidlem, že i méně může být někdy více, zvláště jednalo-li se o toto tragické téma. Jedné učebnici zmiňované výše již byl vytknut jeden obrázek, ovšem zde takových šokujících obrázků najdeme hned

¹⁰⁴ tamtéž, str. 88 - 89

¹⁰⁵ tamtéž, str. 98

¹⁰⁶ tamtéž, str. 70 - 75

několik. Obrazy znetvořených končetin, na kterých nacisté prováděli své pokusy, stovky mrtvých těl naházených na nákladním voze či žalostnými podmínkami znetvořené dítě podle našeho názoru není to hlavní, co by si žáci 9. třídy měli z tohoto tématu odnést, nehledě na to, že většina notoricky známých obrázků hromad mrtvých těl pochází až z období po osvobození, kdy spojenečtí vojáci museli ve velmi krátkém čase pohřbít tisíce mrtvých. *„Explicitní používání obrazů zpodobňujících holocaust s cílem šokovat a vyvolat hrůzu je ponižující pro oběti a stejně tak necitlivé ke studentům. Ohledy na oběti holocaustu i vaše „nedobrovolně držené posluchače“ ve třídě vyžadují citlivý přístup a pečlivé zvážení toho, co zařadíte mezi vhodné materiály. (...) Je to také právě ten druh materiálu, který může způsobit napětí a rozpaky vedoucí k nervóznímu smíchu a nevhodným poznámkám ve třídě.“¹⁰⁷*

Jak je již řečeno výše, tato učebnice v průzkumu zařazena a hodnocena není, tudíž nelze porovnat známkování učitelů s hodnocením podle našich kritérií. Téma holocaustu je tu zpracováno podle našeho názoru dobře, což ostatně potvrdila jedna z dotazovaných vyučujících, která tuto učebnici k výuce používá. Velmi kladně se dá ohodnotit samostatná kapitola Zločiny proti lidskosti za druhé světové války. Je chvályhodné, že je zde zařazeno nejen téma pronásledování Židů a Romů ze strany nacistů, ale také genocida Litevců, Lotyšů, Estonců i dalších národů ze strany Sovětského svazu. Mínusem jsou obrázky obětí holocaustu, i když je nutno uznat, že o hrůzách holocaustu vypovídají více než několik stran textu a děti se s nimi dříve či později stejně setkají. Avšak oficiálně v učebnici by podle našeho názoru být nemusely.

¹⁰⁷ citováno dle *Jak ve školách vyučovat o holocaustu*, (on-line), (citováno dne 18.3.2012), dostupné z <http://www.holocausttaskforce.org/education/guidelines-for-teaching/how-to-teach-about-the-holocaust.html?lang=cs>

4.6.2 Fraus

Nakladatelství Fraus vydalo v roce 2011 novou učebnici dějepisu pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia. Tato kniha je tedy „horkou novinkou“, která by měla být prototypem moderní učebnice 21. století. Na modernosti si ostatně nakladatelství Fraus velmi zakládá. Naše téma začíná výňatkem z Norimberských zákonů v rámci rozboru poměrů v Německu třicátých let. Následuje výčet diskriminačních opatření, křišťálová noc a připomenutí dalších skupin obyvatel, kteří také museli čelit perzekucím (Romové, postižení...). Následuje celý soubor otázek a úkolů, mimo jiné například *„Objasněte symboliku Davidovy hvězdy.“* *„Porovnejte prototyp německého nadčlověka s realitou jejich vůdců.“* *„Najděte ve svém okolí židovskou památku a vypátrejte její historii.“*¹⁰⁸

O několik stránek dál je zmínka o podmínkách, které začaly platit v Československu po podepsání Mnichovské dohody. K tomuto tématu se pak kniha vrací ještě jednou a podrobněji v samostatné kapitole Protektorát Čechy a Morava 1942 – 1944, kde se píše především o Terezíně a také o holocaustu českých Romů. Další zmínku pak lze nalézt v části o napadení Polska.¹⁰⁹

Velký prostor holocaustu je pak věnován v části Charakter války. Mluví se zde o programovém vraždění, koncentračních táborech, transportech, Adolfu Eichmannovi i Reinhardu Heydrichovi. Opět není zapomínáno na vyvražďování Romů. Mimo fakta uvedená v textu jsou zde opět různé otázky a úkoly, například *„Zjistěte, z jaké země pocházela Anna Franková. Jak se jmenuje její dílo a o čem pojednává?“*¹¹⁰ K tomuto

¹⁰⁸ citováno dle PARKAN, F., MIKESKA, T., PARKANOVÁ, M. *Dějepis 9*. Plzeň: Fraus, 2011, str. 31

¹⁰⁹ tamtéž, str. 38, 52, 76 - 77

¹¹⁰ citováno tamtéž, str. 64

úkolů i k dalším je zde doporučeno využít webové stránky <http://www.annefrankguide.net/cs-CZ/bronnenbank.asp>, o kterých je pojednáno výše, v kapitole Instituce a projekty.

Tato učebnice taktéž z pochopitelných důvodů není v průzkumu zahrnuta, tudíž ani ohodnocena. Podle našeho názoru a našeho hlediska je informací v knize dostatek, ačkoli například o poválečném vypořádání s přeživšími se zde opět nepíše. Co je však třeba ohodnotit velmi kladně je to, že tato učebnice je plná různých otázek, úkolů a podnětů, jak probíranou látku rozšířit a jak s knihou a dalšími zdroji pracovat dál. Pokud se tedy tato výbava vhodně využije, stává se každé téma námětem například na celoškolský projekt.

Další knihou z nakladatelství Fraus, také v průzkumu nezařazenou, není sice klasická učebnice, ale Čítanka 8 Moniky Stehlíkové a Ladislavy Lederbuchové vydaná v roce 2005. Díky kapitole Šoa si však zařazení do této kapitoly zaslouží. Díky specifickému tématu je tato část čítanky doplněna i o stručné poznámky o pronásledování Židů a koncentračních táborech, o Osvětimi a velice působivou „poznámkou“ je i seznam chlapců obývajících jeden z terezínských domovů, kde je u každého jména uvedeno zda dotyčný přežil či zahynul. Kterých je v seznamu víc je nasnadě. Co se týká literatury, jejíž úryvky jsou zde zaznamenány, lze tu najít jak básně například od Petra Ginze či Jiřího Ortena, tak i prózu, například od Ludvíka Aškenazyho, Ludvíka Škvoreckého nebo Ladislava Fuksy. Vybrané úryvky ilustrují různé fenomény té doby i různá období. Od začátku německé okupace a diskriminační nařízení přes samotné transporty a pochody smrti až po nešťastné návraty přeživších zpět do české poválečné společnosti.¹¹¹ Kritici této čítanky z řad přeživších obecně reagovali velmi kladně, ale všichni kritizovali to, že mezi texty není žádný, který by přímo popisoval nebo se nějakým způsobem týkal

¹¹¹ LEDERBUCHOVÁ, L., STEHLÍKOVÁ, M. *Čítanka 8: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005, str. 156 - 174

plynových komor. Podle slov spoluautorky Moniky Stehlíkové to vůbec nebyl záměr, zkrátka „to nějak vypadlo“, ale je zajímavé, že skutečně všichni pamětníci si tohoto faktu všimli a považují to za velký nedostatek.¹¹²

Najdeme zde i prvky moderní učebnice, například odstavec Hledání souvislostí, kde jsou nejen odkazy na Památník Terezín, Židovské muzeum v Praze či na portál www.holocaust.cz, ale i doplňující otázky jako „Setkali jste se někdy s projevy antisemitismu?“ či dotaz na židovské památky v okolí. Jsou zde také tipy na další četbu na stejné téma, například Deník Anny Frankové, Přežil jsem Hitlerjugend, Utekl jsem z Osvětimi atd.¹¹³

Po přečtení všech deseti učebnic (a jedné čítanky) můžeme říci, že v každé knize je téma holocaust zastoupeno, ať už více či méně široce. Co bylo zajímavým překvapením, v každé učebnici je připomínáno nejen vyvraždování Židů, ale i tragické osudy romských občanů, na což se v dnešní době podle našeho názoru mnohdy zapomíná. Také lze říci, že čím je učebnice mladší, tím je téma zpracováno lépe a zajímavěji nebo je patrná alespoň snaha. To snad svědčí o tom, že nutnost znalosti této části našich dějin přijde důležitá nejen několika zapáleným odborníkům, ale i většině (vzdělané) společnosti. A také to potvrzuje domněnku vznesenou v úvodu, že čím novější učebnice, tím je téma zpracováno hlouběji a kvalitněji.

Navíc i u těch knih, kde jsou válečné zločiny druhé světové války popsány jen krátce, jak správně podotkla jedna z dotazovaných vyučujících, záleží především na přístupu učitele, zda se chce tomuto tématu věnovat hlouběji nebo ho přejít jen pár poznámkami. Pokud

¹¹² osobní rozhovor autorky s Mgr. Monikou Stehlíkovou, 22.3.2012, Plzeň

¹¹³ LEDERBUCHOVÁ, L., STEHLÍKOVÁ, M. *Čítanka 8: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005, str. 174

vyučující nemá vůli se holocaustem zabývat, nepomůže zde ani skvěle zpracovaná učebnice.

4.7 Další učební pomůcky

Při otázce na používané výukové materiály uvedla v naší anketě jedna vyučující obrazové tabule od společnosti **Eurodidact**.¹¹⁴ Tato společnost vytváří podpory pro výuku především v oblasti českého jazyka, dějepisu, hudební a výtvarné výchovy. V oblasti dějepisu, která je pro nás stěžejní, zpracoval Eurodidact zatím kromě holocaustu také umění dvacátého století, starověké civilizace a téma Československo v období totality – III. odboj.

Výuková sada s tématem holocaust se skládá z deseti obrazových tabulí, z nichž každá se věnuje jinému tématu a jdou za sebou v tomto pořadí: NSDAP, Útisk, Ghetta, Protektorát, Terezín, Tábory smrti, Osvětim, následuje mapa koncentračních táborů, Odkaz (věnuje se například vypořádáním s nacistickými zločinci, památníkům holocaustu atd.) a Současnost. Ke každé této obrazové tabuli přísluší ještě průvodní text.¹¹⁵ Tato pomůcka je ideální pro práci ve skupinách, kdy každá z nich zpracovává jednu tabuli a na konci hodiny ji prezentuje ostatním žákům.

Dalším výukovým materiálem, který není tak úplně obyčejnou učebnicí je brožura s názvem **Spolužáci** s podtitulem Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni. Jedná se o výstup projektu Zmizelí sousedé (viz výše), který se na plzeňském gymnáziu uskutečnil v letech 2005/2006. Studenti vystopovali osudy jedenácti svých „spolužáků“, kteří museli gymnázium, tehdejší II. státní československou reálku, vzhledem ke svému původu opustit. Nejsou zde však jen příběhy, jde o unikátní spojení dobových dokumentů jak školních, tak úředních,

¹¹⁴ viz <http://www.eurodidact.cz/>

¹¹⁵ viz <http://www.eurodidact.cz/showp.php?id=4&category=1>

fotografií, obrázků, ale i článků obsahujících informace například o antisemitismu, o transportech z Plzně nebo o jednotlivých táborech. Vše je doplněno jakoby rukou psanými poznámkami na okrajích stránek nebo zvýrazněním v dobovém textu. Celé to pak působí jako jakýsi deník, kam si poctivý zapisovatel vlepoval různé výstřižky a fotografie a doplňoval je svými poznámkami. Co se týká samotných spolužáků, nacházíme zde snad všechny možnosti toho, jaký osud mohl Židy v průběhu války potkat. Útěky, pochody smrti, přeživší i oběti plynových komor, nacházíme zde i „Wintonovo dítě“ a také příklad toho, jak se Čechům nechtělo po válce vracet přivlastněný židovský majetek.

Se studentem II. státní československé reálky Egonem Löbnerem, jedním z výše zmíněných „spolužáků“ souvisí i další projekt, **Pokoj 127**, jehož výstup je taktéž knižně zpracován a slouží jako výukový prostředek pro seznámení jak s ghettem Terezín a se všemi ostatními ghety a tábory, tak s historickými událostmi od počátku třicátých až po padesátá léta, vše ilustrované na příbězích chlapců z pokoje č. 127 v terezínském domově mládeže s označením Q708. Tato brožura má i svoji druhou, obsáhlejší část, kterou tvoří vzpomínková vyprávění některých z obyvatel pokoje 127 a jejich manželek, které prošly hrůzami koncentračních táborů také.¹¹⁶

Ukázky všech tří materiálů lze nalézt v příloze této práce.

¹¹⁶ více o projektech viz http://www.deportal.cz/vyzkumne_projekty.htm

5 ANKETA MEZI UČITELI

Anketa mezi učiteli základních škol a dvou osmiletých gymnázií probíhala v rámci Plzně a jejího okolí jednak formou přímého rozhovoru, jednak ve formě dotazníku. Vyučující z gymnázií byli vybráni pro anketu záměrně, a to proto, že vedlejším cílem bylo také zjistit, zda se nějak výrazně liší výuka na druhém stupni základní školy a v nižších ročnících osmiletého gymnázia. Teoreticky by měly oba typy mít stejné podmínky, protože nižší ročníky gymnázia se, díky tomu, že si v nich děti plní povinnou školní docházku, řídí Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání.¹¹⁷

Všem osmi dotazovaným byly položeny stejné otázky, které se týkaly způsobu výuky o holocaustu. Všechny otázky byly „otevřené“, to znamená bez nabízených možností odpovědí, takže každý dotazovaný se mohl k otázce vyjádřit svými slovy v libovolné délce. Cílem tohoto dotazování bylo zjistit jakým způsobem se ten který konkrétní vyučující s obtížným tématem vypořádal, zda využívá při výuce nějaké pomůcky a zda má nějakou vlastní představu toho, jak by výuka mohla vypadat.

5.1 Vyhodnocení odpovědí vyučujících

1) V rámci kterého předmětu (předmětů) se děti dozívají o Židech a holocaustu?

Nejčastější odpovědí v tomto případě byl dějepis v kombinaci s českým jazykem, místo kterého (nebo současně s ním) se objevovala i občanská či rodinná výchova. V jednom případě funguje spolupráce i s učiteli cizích jazyků, při jejichž hodinách žáci pracují s cizojazyčnými materiály k tématu holocaustu. Ve většině případů bohužel takovou spolupráci nenajdeme. Také průřezová témata, která jsou popsána výše

¹¹⁷ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, str. 7

a pro výuku této problematiky se podle našeho názoru výborně hodí, téměř nikdo z dotazovaných nezmínil.

2) Používáte při výuce učebnici nebo nějaké jiné výukové materiály?

Obsáhlým zdrojem informací je podle dotazovaných internetový vyhledávač videí youtube.com, kde lze najít mimo jiné spoustu ukázek z různých filmů, zabývajících se tematikou holocaustu. Dalším pramenem jsou pak literární ukázky z děl přeživších nebo těch, kteří tvořili přímo během internace v ghettech či koncentračních táborech. Co se týká učebnic, podle učitelů příliš kvalitním zdrojem nejsou, kromě učebnice od Veroniky Válkové Dějepis 9: nejnovější dějiny pro základní školy, která obsahuje samostatnou kapitolu o zločinech druhé světové války.¹¹⁸ Ve dvou případech se zde také objevuje výše zmíněný internetový portál Moderní dějiny. Jediná vyučující má k dispozici přímo výukovou pomůcku ve formě obrazových tabulí, se kterými se podle jejích slov pracuje mnohem lépe než jen s výkladem a s obrázky z různých zdrojů.¹¹⁹ Na jednom gymnáziu pak pracují i s publikacemi Spolužáci a Pokoj 127, které v rámci stejnojmenných projektů vytvořili sami studenti spolu s vyučujícími.¹²⁰

3) Liší se současné vyučování tohoto tématu od minulosti, kdy byly v platnosti učební osnovy?

V tomto případě se objevily dvě protichůdné odpovědi. Většina učitelů díky svému mládí neměla možnost tuto změnu srovnat, ale jedna ze starších vyučujících uvedla, že dříve tolik prostoru pro výuku dějin Židů a Romů nebylo, učebnice toto téma neobsahovaly a že v současnosti je ta situace daleko lepší. Na druhou stranu jiná vyučující žádný rozdíl nevidí

¹¹⁸ hodnocení učebnice viz kapitola Hodnocení učebnic dějepis z hlediska tématu holocaustu

¹¹⁹ více o obrazových tabulích viz tamtéž

¹²⁰ viz tamtéž

a je toho názoru, že pokud tuto problematiku někdo učit chtěl, tak ji vyučoval i když platily učební osnovy a vyučuje ji i nyní, tedy že to není záležitost osnov, ale přístupu učitele. Podle našeho názoru je tohle v podstatě stěžejní myšlenka celé práce. Pokud má někdo o toto téma zájem a považuje stejně jako my za důležité, aby o něm děti věděly, nezastaví ho ani nekvalitní učebnice, ani malá časová dotace, které, jak uvidíme dále, musí učitelé dějepisu čelit.

4) Jakým způsobem probíhá seznámení s holocaustem?

K této otázce se podařilo nasbírat asi nejrozmanitější škálu odpovědí. Od prostého výkladu doplněného o ukázky z filmů přes samostatné referáty žáků až po realizaci dlouhodobého projektu. U referátů je výhodou, že si žáci sami téma zpracují a sami ho pak spolužákům přednáší, takže i následná debata nebo otázky na nejasnosti jsou pro děti pravděpodobně snazší, než když je přednášejícím sám učitel. Jedna z vyučujících popsala svůj projekt, který začínal v osmé a končil až na konci deváté třídy a zahrnoval množství exkurzí a výletů. Realizován byl v rámci průřezového tématu Multikulturní výchova. Podle jejích slov byl tento projekt vždy velmi úspěšný a děti, které se ho účastnily porozuměly tématu lépe než ty, které se musely spokojit pouze s výkladem, případně zhlédnutím filmu. Kvůli překážkám všeho druhu (finanční, časové, byrokratické) se však bude muset tento projekt omezit nebo zrušit úplně, což je jistě velká škoda zvláště v době, kdy se všeobecně zavrhuje memorování dat a preferuje se rozvoj vědomostí na základě vlastních zkušeností.

Studenti jednoho osmiletého gymnázia se mimo klasický výklad a seznámení se s projekty, které vytvořili jejich spolužáci (Spolužáci, Pokoj 127) také v rámci výuky o holocaustu zapojili do projektu Vedem, který je popsán výše.¹²¹ Pouze jedna základní škola se v minulosti

¹²¹ viz kapitola Instituce a projekty

účastnila Projektu Vagón, tedy výstavy na nádraží v Plzni, která měla lidem přiblížit atmosféru židovských transportů do koncentračních táborů a obecně je seznámit s okolnostmi romského a židovského holocaustu. Tato akce byla podle našeho názoru finančně i časově naprosto nenáročná, přesto se jí školy, až na tuto jednu výjimku, neúčastnily. Exkurze do Terezína se konala pouze v případě jednoho gymnázia a dvou základních škol.

Podle slov jedné vyučující se velmi osvědčila přednáška pořádaná „Židovskou iniciativou“ (myšlena zřejmě Terezínská iniciativa), kdy přímo do školy přijel „specialista na židovské dějiny“ a dětem z druhého stupně přednášel, promítal videa a trpělivě odpovídal na jejich dotazy. Žáci prý v tomto případě projevovali daleko větší zájem o téma, více o něm přemýšleli a ptali se než při běžné hodině. Podle názoru vyučující proto, že ho považovali za odborníka na dané téma. Podle našeho názoru už jen to, že narušil běžný stereotyp výuky, že to byla nová neokoukaná tvář děti aktivovalo k větší pozornosti a vnímání předávaných informací. Provádět výuku o holocaustu tímto způsobem se tedy osvědčilo a navíc administrativní, finanční a časové nároky na takovou přednášku nejsou téměř žádné. Například v případě organizace Centra vzdělávání a dialogu popisovaného výše je přednáška zdarma, trvá zhruba dvě hodiny a lektor přijede přímo do školy. Od vyučujících potřebuje jen vyplnit krátký dotazník jako zpětnou vazbu na svou činnost.

5) Probíhá poté nějaká reflexe toho, co si žáci z probraného tématu odnesli?

U této otázky se všichni vyučující jednomyslně shodli, že reflexe je bezpodmínečně nutná. Ve všech případech probíhá formou diskuze se žáky většinou bezprostředně poté, co proběhne výklad, je zhlédnut film či uskutečněna exkurze. Jeden z vyučujících vysledoval, že při debatě konkrétně o tomto tématu jsou žáci nejhodnější za celý rok, bývají zaražení a lze na nich pozorovat, že lidské utrpení na ně působí skutečně

velmi emotivně. Jak ale uvidíme dále, jiní vyučující mají rozdílné zkušenosti.

6) Jak reagují žáci na toto téma?

V odpovědích na tento dotaz se podle očekávání promítá přístup učitele k tématu a způsob jeho výuky. Vyučující, kteří uvedli, že se holocaustu věnují v porovnání s ostatními méně, tedy pouze v rámci několika hodin věnovaných období protektorátu a druhé světové válce zároveň uvádí, že děti o toto téma přílišný zájem nejeví a pouze několik bystřejších jedinců například přinese tematicky zaměřený film nebo si připraví referát. Tam, kde se děti účastní nějakých projektů či alespoň exkurzí lze podle odpovědí říci, že se o celou problematiku začne zajímat mnohem víc žáků, pokládají více dotazů, chtějí diskutovat a v některých případech přicházejí i s vlastní iniciativou.

7) Máte nějakou vlastní představu toho, jak by mohla výuka o holocaustu probíhat bez ohledu na finanční či časové nároky?

Odpovědi na tuto otázku přinesly spíše než množství návrhů, představ a tipů na kvalitnější výuku množství stížností na překážky všeho druhu. Učitelé si ve většině případů stěžovali na nedostatek času, který na výuku moderních dějin zbývá, na finanční stránku věci i na podle nich nadbytečnou administrativní zátěž.

Pokud by tedy nemuseli řešit čas ani finance, rádi by pořádali různé celoškolské projekty. V některých případech je však pravděpodobné, že nedostatek času je jen záminka a spíše než čas zde chybí vůle a kreativita. Nákup nových kvalitních vyučovacích pomůcek jako jsou filmy, videa i nové lepší učebnice by učitelé taktéž uvítali. Také výlety po židovských památkách a především exkurze do Terezína, Osvětimi či do táborů na území Německa by byly velmi žádané. Zde však učitelé podle svých slov naráží hned na několik problémů najednou. Ne vždy jsou ale důvody, proč učitel se svými žáky do Terezína nejezdí, stejné.

V několika případech je největším problémem chování žáků, kteří jsou podle slov jejich vyučujících neukáznění až nezvladatelní a opustit s nimi brány školy je pro učitele přinejmenším stresující. V jednom případě má vyučující neblahé zkušenosti s nevhodným chováním dětí přímo v Terezíně. Arogantními a nevhodnými poznámkami v průběhu exkurze se dotkly průvodkyně, jejíž rodina Terezínem prošla. Pro jejich učitelku to byl důkaz toho, že děti v tomto věku na tohle téma nejsou zralé, jen se všemu smějí a zastává názor „raději od toho citlivého tématu dál“ s tím, že se lépe hodí až na střední školu. Od té doby tedy s dětmi na výlety tohoto typu nejezdí. Podle zkušeností s reakcemi žáků od jiných vyučujících však toto tvrzení nelze zobecňovat a podle našeho názoru ho spíš můžeme připsat nedostatečné přípravě a seznámení dětí s tématem před samotnou exkurzí.

Jinde se zase potýkají s obrovskou byrokratickou zátěží, která vyžaduje pro každou exkurzi zpracování vcelku obsáhlého projektu a další doprovodné dokumentace, nehledě na to, že možnost někam vyjet mají žáci vždy jen jednou za pololetí v předem stanoveném termínu, takže účastnit se například vzpomínkových akcí či předem připravených projektů s pevným datem konání je velmi obtížné.

Velkým problémem je taktéž finanční zátěž takových akcí a neochota rodičů vynakládat další finanční prostředky. Pokud zmiňujeme rodiče, je zde i další, zajímavý, ale velmi znepokojivý postřeh, a to, že se již několik rodičů poměrně ostře ohradilo proti tomu, aby se jejich děti účastnily exkurze či semináře připomínající perzekuce a holocaust českých Romů během druhé světové války.

Časová dotace, nekázeň žáků a finanční náklady jsou tedy nejčastějšími problémy, se kterými se dotazovaní učitelé potýkají. Finance šly v minulých letech řešit alespoň v případě plzeňských škol prostřednictvím grantu od Magistrátu města Plzně, který však již podle slov jedné vyučující od letošního roku není možné čerpat. Zůstává však možnost využít příspěvek Tereziánské iniciativy, která poskytuje finanční

podporu jak jednodenním exkurzím, tak i vícedenním zájezdům žáků a studentů do Terezína. U žádosti o příspěvek na vícedenní program je nutné uvést jaký bude z takovéto akce výstup.¹²² Co se týká problémů s časem, pokud je skutečně hodin dějepisu tak žalostně málo a je to uváděno jako důvod, proč se holocaustem vyučující příliš nezabývá, bylo by určitě možné pomocí průřezového tématu věnovat se holocaustu i v jiných hodinách než v dějepise, jako tomu ostatně na některých školách skutečně je.

Z trochu jiného pohledu se na to dívá vyučující z osmiletého gymnázia. Za největší problém považuje to, že ačkoli různých podpor pro výuku, nápadů a postřehů rozmanité kvality vzniká celkem velké množství, nejsou nikde soustředěny a vyučujícímu, který má zájem si toto téma pro vlastní výuku zpracovat nezbyvá, než strávit spoustu času hledáním a zkoumáním nalezených materiálů. To může leckoho odradit. Uvítala by, kdyby v rámci webových stránek Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy vznikl jakýsi portál, na kterém by bylo možné se rychle a přehledně dostat ke zdrojům, z nichž lze připravit kvalitní hodinu. Podle jejích slov je to totiž právě ministerstvo, které má zajišťovat servis a komfort učitelům.

8) Účastnili jste se nějakého semináře či školení ohledně tématu holocaust?

Dvě vyučující se opakovaně účastnily seminářů pořádaných památkem Terezín, které jsou zmíněny výše v kapitole Instituce a projekty, jedna z nich dokonce všech úrovní. Jeden z vyučujících absolvoval též seminář v památkem v Lidicích. Ostatní buď uváděli jen semináře obecně o moderních dějinách nebo dokonce odpovídali, že o žádných seminářích, zaměřených na holocaust nevědí. Jak je dokázáno

¹²² *Studijní zájezdy škol do Terezína*, (on-line), (citováno dne 4.4.2012), dostupné z <http://www.terezinstudies.cz/cz2/TI/trips>

v dřívější kapitole, takové tvrzení vychází z nezájmu o takové semináře, nikoli z toho, že by se nepořádaly.

9) Setkáváte se s tím, že žáci sami mají nějaké informace o holocaustu? Jaké a odkud je načerpali?

Zde příliš sdílní učitelé nebyli, většinou některé z dětí vidělo nějaký film (nejčastěji Schindlerův seznam), nebo četlo k tomuto tématu nějakou literaturu (např. Deník Anny Frankové, který je někde i povinnou literaturou). Jedna vyučující má dlouhodobou zkušenost, že v každém devátém ročníku se objeví skupinka chlapců, kteří se obecně zajímají o druhou světovou válku a sami si vyhledávají o tomto období informace, takže i o holocaustu díky tomuto koníčku leccos ví. Zajímavý je postřeh další vyučující, že *„někteří mají žijící příbuzné a s hrdostí před třídou tlumočí jejich vzpomínky.“*¹²³ V jedné třídě mají za úkol si na každou hodinu připravit nějakou aktualitu, která souvisí s dějepisem a zároveň se zrovna probírá v médiích, a tak se čas od času objeví i informace související většinou s antisemitismem či neonacismem.

Co je v tomto případě pozitivní, žádný z učitelů se v této souvislosti u žáků nesetkal s jakýmkoli antisemitskými či xenofobními myšlenkami a stereotypy, které by děti v diskuzi o tématu uváděli. To ale může být způsobeno tím, že žáci druhého stupně základní školy si již jsou většinou vědomi toho, že veřejné ventilování takových názorů před vyučujícím by mohlo mít nepříjemné následky.

V roce 2009 provedla studentka Petra Miková v rámci své diplomové práce malý průzkum mezi učiteli z Uherského Brodu s podobným cílem, tedy dozvědět se jakým způsobem se vyučující tématu holocaustu věnují. Pomocí pěti otázek zjistila, že učitelé se, stejně jako učitelé z naší ankety, potýkají s nedostatkem času. Autorka se také podivuje nad zjištěním, že školy nevyužívají exkurze, což připisuje

¹²³ dle osobní korespondence autorky s vyučující

finanční náročnosti takových akcí. To koresponduje i s naším výsledkem. Taktéž využití projektů nebylo nijak četné. Autorka zaznamenala zcela opačnou tendenci, tedy pokles počtu projektů ve školách, proti tomu, jaké jsou moderní trendy. Vinu za to dává nedostatečným ohodnocením pracovníků. Je jasné, že po vyučujících nikdo nemůže požadovat práci nad rámec jejich povinností, kterou by příprava výukového projektu určitě vyžadovala. Svými slovy to vystihla jedna z vyučujících: „*Člověk musí být tak trochu nadšenec a nevnímat učení jen jako práci, počítat s tím, že práce nekončí zamčením kabinetu, pokud chce učit tak, aby to děti bavilo (...) Navíc je potřeba i osobní zájem o dané téma.*“¹²⁴ Stejně je též zjištění, že ti žáci, kteří se zúčastnili nějakého projektu projeví o téma větší zájem a potvrdil se tak náš závěr, že velmi záleží na tom, jakým způsobem jsou žákům informace předány a že téměř cokoli je lepší, než frontální způsob výuky.

Při dotazu jaký způsob rozšíření svých znalostí by učitelé uvítali byly nejčastější odpovědi exkurze a více videomateriálů. Nabízenou odpověď více školení uvedli jen dva vyučující, což autorku překvapilo.¹²⁵ Opět to potvrzuje i naše zjištění, kdy se většina dotazovaných o možnosti dalšího vzdělávání v této oblasti příliš nezajímá. Autorka také uvádí, že nezájem učitelů může být způsoben tím, že pedagogická centra v jejich okolí takovéto kurzy nepořádají. To poukazuje na to, že vyučující jsou fixováni pouze na několik institucí, které znají a další, nové již aktivně nevyhledávají.

Pro zajímavost uvádíme i další závěry autorky. V rámci své práce Petra Miková také provedla výzkum mezi žáky devátých tříd o tom, jaké znalosti o židovství, židovské historii a o holocaustu mají. Zjistila, že ačkoli

¹²⁴ dle osobní korespondence autorky s vyučující

¹²⁵ MIKOVÁ, P. *Holocaust jako součást výchovně vzdělávacího procesu. Diplomová práce.* Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2009, dostupné z http://is.muni.cz/th/136401/pdf_m/

děti téma ještě neprobíraly, mají slušné povědomí o druhé světové válce. Avšak o židovském národě toho příliš nevěděli, tudíž ani o holocaustu. Studentka zkoumala i jejich znalost ohledně fenoménu popírání holocaustu, s čímž si žáci až na jednotlivé výjimky nevěděli rady vůbec. S poválečnou situací Židů a samostatným židovským státem si pak také neporadili. Miková proto doporučuje při probírání tématu zaměřit se na *„emotivní stránku žákovy osobnosti, a to především s použitím nejrůznějších výukových metod. Výklad by se neměl stát jedinou výukovou metodou, kterou učitel používá ve svém vyučování.“*¹²⁶

Jak již bylo řečeno, výchozí podmínky pro výuku o holocaustu jsou jak pro základní školy, tak pro nižší ročníky gymnázia stejné. Řídí se stejnými dokumenty, používají i stejné učebnice, časovou dotaci mají také stejnou. Co se však liší, je kázeň a přístup žáků, tedy alespoň podle slov vyučujících. Mezi učiteli na základních školách panuje názor, že na gymnáziích mají k výuce lepší podmínky a že děti jsou tam vnímavější, motivovanější a projevují větší zájem o probíranou látku, což ale vyučující z gymnázií nepotvrzují. Uznali, že se svými žáky mohou při výuce postupovat o trochu rychleji, než by tomu pravděpodobně bylo na základní škole a na nevhodné chování svých studentů si nestěžovali, naopak byli s nimi velmi spokojeni. Na druhou stranu ale ne na všech základních školách mají s dětmi kázeňské problémy. Z našich závěrů vyplývá, že není rozdíl mezi podmínkami na námi zkoumaných základních školách a na gymnáziích, alespoň co se výuky o holocaustu týče, ale potvrzuje se již výše zmíněný fakt, že záleží na přístupu učitele, na jeho ochotě a zájmu se tématu věnovat.

Závěry, které z této kapitoly vyplývají, jsou jistě zajímavé, nicméně je třeba brát zřetel na to, že vychází z průzkumu mezi velmi malým počtem náhodně vybraných škol a nejedná se tedy o reprezentativní vzorek, který by mohl zastupovat všechny základní školy a ilustrovat tak

¹²⁶ citováno tamtéž

situaci v celém kraji či dokonce v celé republice, a závěry tedy nelze paušalizovat. Avšak podobný malý průzkum provedený Petrou Mikovou v Uherském Brodě došel ke stejným závěrům jako ten náš, a tak je možné předpokládat, že podobná situace bude ve většině škol napříč Českou republikou. Tento předpoklad by však potvrdil jedině celorepublikový průzkum.

I přes výše uvedené omezení však tato anketa poskytuje základní vhled do problematiky a odpovídá na předem stanovenou hypotézu. Původním předpokladem bylo, že učitelé se holocaustu ve výuce příliš nevěnují, ale pokud se objeví nějaký již připravený projekt či výstava, využijí ji. Tato domněnka se ukázala jako mylná. Výuka probíhá především formou výkladu v několika hodinách a vyučující se ji snaží vlastními silami doplnit o literární či filmové ukázky. O účasti na akcích a výstavách se zmiňuje jen minimum vyučujících.

5.2 Odpovědi v porovnání se Školními vzdělávacími programy

Každá škola se musí řídit Rámcovým vzdělávacím programem, o kterém je pojednáno výše. Podle školského zákona navíc musí mít svůj vlastní Školní vzdělávací program (ŠVP), což je dokument, ve kterém je mimo jiné konkrétně popsáno co, kdy a proč se ve škole bude učit a naplní se tak požadavky RVP. ŠVP ve školách, na nichž působí učitelé, kteří se účastnili ankety, jsou formulovány obecně a hlavně velmi podobně až identicky. Zda učitelé ŠVP naplňují je možné posoudit pouze částečně, a to z toho důvodu, že v tomto dokumentu je uvedeno nejen kdy se co probírá, ale také jaký je cíl této výuky, tedy co žák po probrání tématu umí. V případě našeho tématu je jako cíl uvedena ve všech ŠVP formulace typu „(žák) *na příkladech vysvětlí antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv.*“¹²⁷ Jestli to žáci dokáží

¹²⁷ viz např. *Školní vzdělávací program 22. ZŠ v Plzni*, (on-line), (citováno dne 6.4.2012), dostupné z <http://www.22zspzlen.cz/22-zakladni-skola-plzen/svp/>

nemůžeme posoudit, ale předpokládáme, že ano, protože látku uvedenou v ŠVP podle slov učitelů skutečně probírají.

5.3 Zahraniční zkušenosti

V roce 2009 proběhl ve Velké Británii výzkum pod názvem Výuka o holocaustu na anglických středních školách (Teaching About the Holocaust in English Secondary Schools).¹²⁸ Provedl ho Vzdělávací institut (Institut of Education) při Londýnské univerzitě (University of London) prostřednictvím Programu pro rozvoj výuky o holocaustu (Holocaust Education Development Programme - HEDP). Tento program zabezpečuje rozsáhlý výzkum v oblasti vzdělávání o holocaustu, poskytuje bezplatné odborné vzdělávání učitelů v celé Anglii a také produkuje podle svých slov vysoce kvalitní a efektivní zdroje pro výuku.¹²⁹ K většině těchto zdrojů se učitelé mohou dostat prostřednictvím absolvování dvoudenních kurzů, které by je měly seznámit s tím, jaké jsou nejnovější poznatky ve výzkumu výuky o holocaustu, jak toto téma vyučovat, která témata jsou klíčová. Absolventi těchto kurzů obdrží také množství výukových materiálů, vhodných pro různé věkové skupiny žáků a také přístup k dalším zdrojům, uveřejněným na webových stránkách HEDP.¹³⁰

Výzkum, který HEDP provedl v roce 2009, byl velmi rozsáhlý, účastnilo se ho přes dva tisíce vyučujících, jednak prostřednictvím on-line dotazníku, jednak bylo provedeno několik desítek rozhovorů.

¹²⁸ Britské „secondary schools“ jsou označovány jako střední školy, avšak věkově se týkají žáků od 11 do 16 let, čili odpovídají druhému stupni českých základních škol či nižším ročníkům osmiletých gymnázií.

¹²⁹ *About us*, (on-line), (citováno dne 8.4.2012), dostupné z http://www.hedp.org.uk/page_viewer.asp?page=About+us&pid=2

¹³⁰ *Continuing Professional Development*, (on-line), (citováno dne 8.4.2012), dostupné z http://www.hedp.org.uk/page_viewer.asp?page=CPD&pid=3

Nejzajímavější na tomto výzkumu je to, že ač co do rozsahu velmi odlišný od naší skromné ankety, co se týče obsahu zjišťoval velmi podobné informace jako náš průzkum a dokonce dochází i k podobným závěrům.

Ačkoli je britský systém školství v některých ohledech odlišný od české vzdělávací soustavy, v mnohém se, alespoň co se týká výuky o holocaustu, shodují. Například většina učitelů z britského průzkumu uvedla, že o holocaustu učí v rámci hodin dějepisu, dalším zmiňovaným předmětem pak byla angličtina a také obdoba naší občanské výchovy. Poměrně často byl také zmiňován předmět náboženství, který u nás není tak rozšířen jako ve Velké Británii. Někteří učitelé také uváděli, že holocaust jako takový není součástí látky žádného konkrétního předmětu, ale že se o něm žáci dozvídají díky samostatným přednáškám vedeným odborníky či prostřednictvím jiných aktivit.¹³¹ Podle britského vzdělávacího programu je holocaust povinnou součástí dějepisu v sedmém, osmém nebo devátém ročníku (záleží na učiteli), tedy mezi jedenáctým a čtrnáctým rokem věku žáků. Zde se naprostá většina britských učitelů shodla, že devátý ročník je nejvhodnější, protože toto téma vyžaduje jistou míru vyspělosti. Ačkoli je dějepis jediný předmět, kde je výuka o holocaustu povinná, stejně jako u nás se toto téma dobře hodí i do občanské výchovy, například v rámci témat Demokracie a spravedlnost, Práva a odpovědnost či Identita a odlišnost.¹³²

Stejně jako český Rámcový vzdělávací program, ani ten britský neurčuje přesný počet hodin, během kterých by se o holocaustu mělo učit. Při dotazu na to, kolik věnují vyučující času právě tomuto tématu, byly nejčastější odpovědi čtyři, pět nebo šest hodin. Objevily se ale

¹³¹ PETTIGREW, A., FOSTER, S. *Teaching about the Holocaust in English Secondary Schools. An empirical study of national trends, perspectives and practice*. London: University of London, Institute of Education, 2009, dostupné on-line z http://www.hedp.org.uk/_files/Documents/Research/hedp_research_report.pdf, str. 31 - 33

¹³² tamtéž, str. 34, 38

i takové extrémy jako jedna hodina či naopak dvacet hodin.¹³³ Z této části výzkumu také vyplynulo, že britští pedagogové se potýkají se stejným problémem nedostatku času jako jejich čeští kolegové. Podle jejich názoru nemají tolik času, aby tuto látku mohli učit efektivně.¹³⁴ Zde autoři výzkumu navrhují, podobně jako v našem případě, probírat téma ve více různých předmětech či začít s výukou již v nižších ročnících. Upozorňují však na nutnost spolupráce a komunikace mezi učiteli jednotlivých předmětů, aby se žáci neučili několikrát to samé dokola, což by je mohlo jen znechutit a o toto téma by ztratili zájem.¹³⁵

Výzkumníci se také dotazovali na probíranou látku. Zde drtivá většina vyučujících uvedla zážitky konkrétních lidí, kteří museli čelit nacistické perzekuci, dále pak Osvětim – Březinka, nacistická propaganda, křišťálová noc a také postoje a situace „přihlížejších“, tedy běžných lidí, kterých se perzekuce netýkala. Jen velmi malá část dotazovaných uvedla, že se věnuje i životě Židů a jejich kultuře před válkou. Ani čeští pedagogové se o tomto tématu příliš nezmiňovali.¹³⁶

Stejně jako nás, i Brity zajímalo, jaké zdroje vyučující při výuce používají. Stejně jako v Čechách byly nejčastěji zmiňovanými pomůckami filmy a tématická literatura. Z filmů byl nejčastěji uváděn Schindlerův seznam, dále pak Pianista či Chlapec v pruhovaném pyžamu. Také Denník Anny Frankové v jeho filmové i knižní podobě byl uváděn velmi často. Často se ale také využívají klasické dokumenty především z britské produkce.¹³⁷ Co se však týká hraných filmů, někteří pedagogové upozorňují, že jejich užití ve výuce může být problematické v tom smyslu,

¹³³ tamtéž, str. 39

¹³⁴ tamtéž, str. 87

¹³⁵ tamtéž, str. 90

¹³⁶ tamtéž, str. 41 - 42

¹³⁷ tamtéž, str. 45

že zejména mladší žáci si nedokážou spojit film a skutečnost, a tak takové promítání nemá správný edukační efekt.¹³⁸

Dalšími využívanými zdroji jsou pak materiály z Imperial War Museum a také z Holocaust Educational Trust, což je organizace mající za cíl vzdělávat mladé lidi o holocaustu. Pořádá přednášky pro školy i kurzy pro pedagogy.¹³⁹ Ačkoli občas někdo zmínil i učebnice, většina se shodla na tom, že audiovizuální materiály jsou mnohem efektivnější a také populárnější mezi studenty. Za vůbec nejvhodnější zdroj informací považují učitelé výpovědi a osobní příběhy přeživších či očitých svědků.¹⁴⁰

Zajímavé je také to, že britští učitelé, stejně jako čeští, příliš nevyužívají možností exkurzí na různá památná místa či do muzeí. Ani pozvání odborníků či pamětníků do škol není příliš časté. Stejně jsou i uváděné důvody – nedostatek času a financí. Co se týká dalšího vzdělávání učitelů, naprostá většina dotazovaných uvedla, že v oblasti holocaustu se vzdělává sama, až s velkým odstupem následovaly různé kurzy či školení.¹⁴¹ V souvislosti s tímto dotazem následuje i malý průzkum faktických znalostí učitelů s nabídnutými možnostmi odpovědí, který zahrnuje otázky jako Kdy začalo systematické vyvražďování Židů? Která skupina byla jako první nacisty programově vyvražďována? Odkud pocházelo největší množství Židů, kteří byli zavražděni nacisty? Kolik procent z celkové německé populace tvořili Židé v roce 1933? atd. Celkově nejlepší bilanci správných odpovědí měli jednoznačně učitelé dějepisu, ačkoli i oni v mnohých případech chybovali.¹⁴²

¹³⁸ tamtéž, str. 98

¹³⁹ více viz na www.het.org.uk/index.php/about-us-general

¹⁴⁰ tamtéž, str. 46

¹⁴¹ tamtéž, str. 46, 49

¹⁴² tamtéž, str. 51 - 62

Dalším aspektem bylo zkoumání toho, jakým způsobem ovlivňuje výuku o holocaustu etnické složení žáků ve třídě. K této problematice sice nemáme srovnání z českého prostředí, nicméně závěry jsou zajímavé, a tak si dovoluujeme je zde uvést také. Většina učitelů se na začátku sice shodla, že by přítomnost různých menšin ve třídě výuku v žádném případě ovlivnit neměla, avšak při dalším dotazování někteří učitelé uváděli, že se velice snaží v rámci probírání holocaustu upozornit i na jiné genocidy, které se týkaly etnik, jejichž zástupci jsou ve třídě přítomni. Někteří také vyslovili obavy, aby se studentům nezdálo, že příliš zdůrazňují jen předsudky a rasismus vůči Židům a opomíjí ostatní menšiny, které diskriminaci čelily nebo čelí také. Za použití konkrétních doplňujících otázek při rozhovorech s vyučujícími nakonec několik učitelů přiznalo, že úplně největším problémem při výuce o holocaustu je přítomnost žáků z Německa či s německými kořeny.¹⁴³

Z britského výzkumu tedy vyplynuly mnohé stejné či podobné problémy, kterým musí čelit učitelé jak ve Velké Británii, tak v Česku. Jediné, na co jsme u zahraničních vyučujících nenarazili, byly stížnosti na chování žáků, což může být ale způsobeno tím, že britský výzkum byl velmi seriózní prací zaštitěnou uznávanou institucí ve srovnání s naší anketou, kdy rozhovory s učiteli probíhaly většinou ve vcelku neformální atmosféře, ve které měli vyučující tendenci „postěžovat si“ a vyprávět různé zážitky. HEDP ze svých zjištění vyvodil mimo různé možnosti, jak vylepšit své vzdělávací programy i to, že je ještě velký prostor v oblasti rozšíření spolupráce učitelů a různých organizací nabízejících služby školám právě ohledně problematiky výuky o holocaustu. Tedy že možnosti, jak učitelé mohou vzdělávat sebe a své žáky je mnoho, jen je třeba najít si k nim cestu. To cele koresponduje s naším závěrem, že i v českém prostředí není potřeba iniciovat vznik nových institucí či projektů, ale zajímat se spíše o možnosti zefektivnění distribuce služeb těch stávajících.

¹⁴³ tamtéž, str. 93 - 94

Při vyhodnocování naší ankety bylo uvedeno, že učitelé nedostatečně pracují s možnostmi projektové výuky. Existují ale některé zahraniční pokusy o nabourání stereotypu frontálního výkladu, které jsou důkazem toho, že s tématem holocaustu se ve školách musí zacházet velmi opatrně a s rozvahou.

Velice zajímavé jsou experimenty, které proběhly na Floridě a ve Skotsku. Ten floridský z roku 2006 proběhl na střední škole Apopka Memories a vzbudil velké emoce a diskuze. Nic netušící studenti byli jednoho dne rozděleni podle počátečních písmen svých příjmení. Ti, jejichž příjmení začínalo na L – Z byli označeni žlutou hvězdou a po celý den byli „perzekuováni“ například tím, že směli používat jen některé toalety, nesměli pít z fontánek na vodu nebo ve třídách museli stát vzadu za ostatními žáky. Mnozí z „perzekuovaných“ studentů to nesli velmi těžce a jejich rodiče samozřejmě kontaktovali ředitele této školy. Douglas Guthrie sice přiznal, že to pro žáky mohl být stresující zážitek, nicméně experiment dál obhajoval s tím, že dnes si děti nedokážou představit, jak všemožně byli Židé ve 30. a 40. letech postihováni a tento projekt jim to měl alespoň z části přiblížit.¹⁴⁴

Tento americký experiment však není nic proti tomu skotskému, který provedli učitelé na lanarkshirské škole v roce 2010. Během vyučování bylo jedenáctiletým dětem oznámeno, že ti, kdo se narodili v měsících leden, únor a březen budou okamžitě odloučeny od svých rodičů. Důvodem mělo být to, že *„uvedené děti mají oproti ostatním nižší IQ, což bylo způsobeno tím, že nebyly dostatečně ozářeny slunečním světlem, když se nacházely v lůně svých matek.“*¹⁴⁵ Rozhořčené reakce

¹⁴⁴ HOBBS, E. *Holocaust lesson upset Apopka pupils*. 2006, (on-line), (citováno dne 16.2.2012), dostupné z: http://articles.orlandosentinel.com/2006-03-31/news/HOLOCAUST31_1_6-million-jews-straight-a-student-holocaust

¹⁴⁵ citováno dle *Dobrá zkušenost či zbytečné trauma? Školní hra na holocaust děti rozplakala*. (on-line), (citováno dne 16.2.2012), dostupné z <http://zpravy.ihned.cz/svet/c1-41227540-dobra-zkusenost-ci-zbytecne-trauma-skolni-hra-na-holocaust-detirozplakala>

rodičů i odborníků na sebe nenechaly dlouho čekat. Nicméně i tato škola si za svou metodou výuky stojí s tím, že chtěla dětem zprostředkovat autentické pocity židovských dětí, které byly během holocaustu násilně odloučeny od svých rodičů.¹⁴⁶

Za zmínku stojí plán francouzského prezidenta Nicolase Sarkozyho z roku 2008, kdy se nechal slyšet, že je nutné učit francouzské děti již od raného dětství pravdivou, ač tragickou minulost jejich země a v souvislosti s tím také prohlásil, že *„pro dítě není nic působivějšího než příběh jiného dítěte jeho věku, které si hrálo, radovalo se a dělalo si stejné naděje.“*¹⁴⁷ Jeho plán spočíval v projektu, kdy by se každý žák páté třídy stal jakýmsi patronem jednoho z 11 tisíců francouzských dětí, které během holocaustu přišly o život, znal by jeho příběh a díky němu i historické okolnosti a souvislosti tohoto období. Díky silnému odporu rodičů i odborné veřejnosti se tento projekt zatím neuskutečnil.¹⁴⁸

¹⁴⁶ tamtéž

¹⁴⁷ citováno dle HŮLKOVÁ, K. *Už malé děti mají znát osudy Židů*, 2008, (on-line), (citováno dne 16.2.2012), dostupné z: http://www.lidovky.cz/uz-male-deti-maji-znat-osudy-zidu-d4r-/ln_zahranici.asp?c=A080219_082846_ln_zahranici_hel

¹⁴⁸ tamtéž

6 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zjistit současný stav výuky o holocaustu na základních školách a na základě těchto poznatků případně navrhnout změny či podnítit novou iniciativu, která by vedla k vylepšení přípravy učitelů či výukových materiálů a pomohla tak ke zkvalitnění výuky dějin Židů a jejich osudů během druhé světové války. Podle Rámcového vzdělávacího programu, který by měl být pro výuku na českých školách směrodatný, je podle našeho zjištění mnoho možností jak s tématem holocaustu pracovat.

Po zmapování institucí, které se holocaustu věnují lze říci, že jich v českém prostředí působí celá řada. Tyto organizace mají za cíl seznámit veřejnost s událostmi holocaustu a uchovat vzpomínky na tento válečný zločin i pro další generace. Pro školní kolektivy mnohé z nich organizují různé přednášky, workshopy, poskytují materiály k výuce nebo pořádají školení pro vyučující. Internet také poskytuje velké množství materiálů pro přípravu výuky i pro výuku samotnou, za všechny zmiňme například webový portál www.holocaust.cz. S alespoň základní znalostí angličtiny, němčiny či francouzštiny se pak v internetovém prostředí otvírají další a další možnosti.

Při výzkumu učebnic používaných na základních školách pro výuku dějepisu jsme zjistili, že všechny téma holocaustu obsahují, každá však v jiné kvalitě a rozsahu. V některých se objevují nepřesnosti či zmatečné informace, avšak s potěšením můžeme konstatovat, že ve všech jsou mimo Židů zmiňováni i Romové a jiné menšiny, které rovněž trpěly nacistickými perzekucemi. Obecně platí, že čím novější kniha, tím je téma zpracováno lépe, což také potvrzuje náš předpoklad formulovaný v úvodu práce.

Abychom mohli naplnit cíl práce, tedy zjistit současný stav výuky o holocaustu na základních školách, byla provedena anketa mezi učiteli

několika vybraných základních škol a dvou osmiletých gymnázií v Plzeňském kraji. Za pomoci několika otázek jsme se snažili zjistit především jakým způsobem se vyučující s obtížným tématem vypořádal, zda využívá při výuce nějaké pomůcky a zda má nějakou vlastní představu toho, jak by výuka mohla vypadat. Z tohoto průzkumu vyplynulo, že učitelé se tématu věnují hlavně v dějepise, na pomoc k výkladu si často berou literární a filmové ukázky a s učebnicemi až na výjimky v případě holocaustu příliš nepracují. Také na exkurze ve většině případů vyučující se svými třídami nejezdí, rovněž jsme se příliš často neseťkávali ani s projekty zaměřenými na tuto problematiku. Zajímavostí je, že tyto závěry se shodují s výsledkem britského výzkumu, který se ve Velké Británii uskutečnil v roce 2009 a měl stejný cíl jako naše anketa.

Tato zjištění vyvrátila hypotézu z úvodu, tedy že problematikou holocaustu se vybraní učitelé základních škol ve vlastní výuce příliš nezabývají, ale příležitostně využívají již hotové projekty či výstavy připravené organizacemi, které se těmito činnostem věnují. Ačkoli, jak je zmíněno výše, existuje těchto organizací celá řada a také na internetu lze v krátké chvíli najít již připravené projekty pro školy či příklady vzorových hodin, námi dotazovaní vyučující mají vždy připraven svůj výklad v rámci probírání druhé světové války a života v Protektorátu Čechy a Morava, doplněný o různé obrazové či video ukázky a výstav či projektů se účastní jen velmi zřídka.

Předpokládali jsme, že pokud dáme učitelům možnost vyjádřit jejich vlastní představy, jak by výuka bez ohledu na finance či časové nároky mohla vypadat, dostaneme celou řadu nápadů, na jejichž základě bude možné navrhnout novou iniciativu například v přípravě a vzdělávání učitelů či při tvorbě výukových pomůcek. Ukázalo se však, že vyučující nemají problém se samotným tématem. Naše anketa původně obsahovala další dvě otázky, které měly od učitelů zjistit, co jim při výuce dělá největší problém a co by mohlo tento problém vyřešit. Na tyto otázky

však všichni dotazovaní odpověděli, že se s žádným zádrhelem při výuce nesetkali, proto jsme je do vyhodnocení ankety ani nezahrnuli. Problémem jsou pro učitele podle jejich názoru především finance, malá časová dotace, nadbytečná administrativní zátěž a v některých případech také nekázeň žáků. Co se týká finančních nároků, můžeme jen upozornit na Tereziňskou iniciativu, která za určitých podmínek přispívá školám na exkurzi do Terezína, a také na Centra vzdělávání a dialogu, která pořádají zdarma přednášky pro žáky přímo ve školách. Časový deficit by podle našeho názoru bylo možné vyřešit probíráním tématu v různých předmětech, nejen v dějepise, případně občanské výchově. Takové řešení však vyžaduje spolupráci hned několika učitelů, kteří by především museli mít na téma stejný názor a také kooperovat při přípravách jednotlivých vyučovacích hodin, což může být překážkou. Pro problémy s administrativou a chováním žáků se nám bohužel řešení nalézt nepodařilo.

Původní ambicí bylo pokusit se navrhnout nějaká nová řešení, která by učitelům pomohla při přípravě na výuku či při výuce samotné. Shledali jsme však, že takováto iniciativa není nutná vzhledem k velkému množství různých již připravených projektů, kurzů či programů. Vyučující však o nich často nevědí a s argumentací, že není dostatek času ani peněz po nich ani nepátrají. Prostor pro další činnost tedy vidíme spíše v oblasti zviditelňování a propagace školních programů jednotlivých institucí. Důležité je však hlavně to, aby si sami učitelé uvědomili důležitost znalostí nejen samotného pojmu holocaust, ale hlavně příčin a okolností, které k němu vedly a dokázali žákům předat myšlenku, že z historie je nutné se poučit.

Jsme si vědomi toho, že závěry z naší ankety nelze vztahovat komplexně na situaci ve všech českých základních školách, nicméně myslíme si, že pro základní vhled do problematiky tento malý průzkum stačí.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Knihy:

BUREŠOVÁ, J. *Dějepis 9*. Olomouc: Prodos, 2000, ISBN 80-7230-059-8

BUREŠOVÁ, J., HÝSEK, O. *Dějepis 9: moderní dějiny*. Olomouc: Prodos, 2008, ISBN 978-80-7230-233-8

ČAPKA, F. *Dějepis od roku 1918 do současnosti*. Praha: Scientia, 2004, ISBN 80-7183-323-1

FRIDRICHOVÁ, M. *Výuka o holocaustu na základní škole. Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2011. Citováno dne 3.3.2012, dostupné z

http://is.muni.cz/th/146841/pedf_m/Fridrichova_diplomka.pdf

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-040-2

HROUDNÁ, K. *Problematika holocaustu a možnosti její realizace na hodinách občanské výchovy. Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2011. Citováno dne 3.3.2012, dostupné z http://is.muni.cz/th/178703/pedf_m/diplomova_prace.pdf

JOŽÁK, J. *Dějepis. Nová doba. 3. díl, Druhá světová válka a československý odboj*. Praha: SPL – Práce, 1993, ISBN 80-208-0331-9

KNECHT, P., JANÍK, T. a kol. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2008, ISBN 978-80-7315-174-4

KUKLÍK, J., KOCIAN, J. *Dějepis: Nejnovější dějiny*. Praha: SPN, 1999, ISBN 80-7235-077-3

LEDERBUCHOVÁ, L., STEHLÍKOVÁ, M. *Čítanka 8: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005, ISBN 80-7238-422-8

MANDELOVÁ, H., KUNSTOVÁ, E., PAŘÍZKOVÁ, I. *Dějiny 20. století*. Liberec: Dialog, 2004, ISBN 80-86761-23-1

MAŇÁK, J., KLAPKO, D. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, ISBN 80-7315-124-3

MIKOVÁ, P. *Holocaust jako součást výchovně vzdělávacího procesu. Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2009. Citováno dne 3.3.2012, dostupné z http://is.muni.cz/th/136401/pedf_m/

PARKAN, F., MIKESKA, T., PARKANOVÁ, M. *Dějepis 9*. Plzeň: Fraus, 2011, ISBN 978-80-7238-694-9

PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-164-1

PETTIGREW, A., FOSTER, S. *Teaching about the Holocaust in English Secondary Schools. An empirical study of national trends, perspectives and practice*. London: University of London, Institute of Education, 2009. Citováno dne 10.4.2012, dostupné z http://www.hedp.org.uk/_files/Documents/Research/hedp_research_report.pdf

VÁLKOVÁ, V. *Dějepis 9: nejnovější dějiny pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, ISBN 978-80-7235-428-3

VOŠAHLÍKOVÁ, P. *Dějepis. Nová doba. 2. díl, Československo a svět 1918-1938*. Praha: SPL – Práce, 1996, ISBN 80-208-0383-1

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, ISBN 978-80-87000-11-3 (brož.)

Rámcový vzdělávací program pro základní školy. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, ISBN 80-86956-01-6

Internetové zdroje:

ČULÍK, J. *Psát „žid“, anebo „Žid“?* Citováno dne 22.3.2012, dostupné z <http://blisty.cz/art/30965.html>

HOBBS, E. *Holocaust lesson upset Apopka pupils*. 2006. Citováno dne 16.2.2012, dostupné z: http://articles.orlandosentinel.com/2006-03-31/news/HOLOCAUST31_1_6-million-jews-straight-a-student-holocaust

HUDECOVÁ, D., *Používání učebnic dějepisu v praxi*. Citováno dne 17.3.2012, dostupné z <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/7237/POUZIVANI-UCEBNIC-DEJEPISU-V-PRAXI.html/>

HŮLKOVÁ, K. *Už malé děti mají znát osudy Židů*. 2008. Citováno dne 16.2.2012, dostupné z: http://www.lidovky.cz/uz-male-deti-maji-znat-osudy-zidu-d4r-/ln_zahranici.asp?c=A080219_082846_In_zahranici_hel

FRANKL, M. *„Konečné řešení“ v nejnovějších učebnicích dějepisu*.

Citováno dne 22.3.2012, dostupné z

<http://www.terezinstudies.cz/cz2/TI/newsletter/newsletter18/ucebnice>

FRANKL, M. *Nacistická ideologie*. Citováno dne 29.10.2011, dostupné z

<http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/general/general1>

LUSTIG, A. *Proč učit o holocaustu*. Citováno dne 13.2.2012, dostupné

z <http://blisty.cz/art/57482.html>

SEIDL, R. *Osvětím, fakta versus fikce*. Citováno dne 28.3.2012, dostupné

z <http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=node/369>

TŮMA, J. *Popírači holocaustu*. 30.11.2011. Citováno dne 28.3.2012,

dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-popiraci-holocaustu-metodika-pro-praci-se-studenty-2380/>

Jak ve školách vyučovat o holocaustu. Citováno dne 18.3.2012, dostupné

z <http://www.holocausttaskforce.org/education/guidelines-for-teaching/how-to-teach-about-the-holocaust.html?lang=cs>

Učebnice dějepisu. Citováno dne 17.3.2012, dostupné z

www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/DS_Ucebnice_dejepis.pdf

Varování před intolerancí a xenofobií, 10.1.2012. Citováno dne 28.3.2012, dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-varovani-pred-intoleranci-a-xenofobii-2504/>

Dobrá zkušenost či zbytečné trauma? Školní hra na holocaust děti rozplakala. Citováno dne 16.2.2012, dostupné z <http://zpravy.ihned.cz/svet/c1-41227540-dobra-zkusenost-ci-zbytecne-trauma-skolni-hra-na-holocaust-detirozplakala>

<http://www.annefrankguide.net>

<http://centravzdelavaniadialogu.cz>

http://www.deportal.cz/vyzkumne_projekty.htm

<http://www.eurodidact.cz>

<http://www.hedp.org.uk>

<http://www.holocaust.cz>

<http://www.jewishmuseum.cz>

<http://www.moderni-dejiny.cz>

<http://www.neztratitviru.net>

<http://www.pamatnik-terezin.cz>

<http://www.prirodniskola.cz>

<http://www.terezinstudies.cz>

<http://www.ushmm.org>

<http://www.vzdelavaci-institut.info>

<http://www.vedem-terezin.cz/home.html>

<http://www1.yadvashem.org>

http://www.zmizeli-sousedu.cz/oprojektu/metodika_zs_zaver.pdf

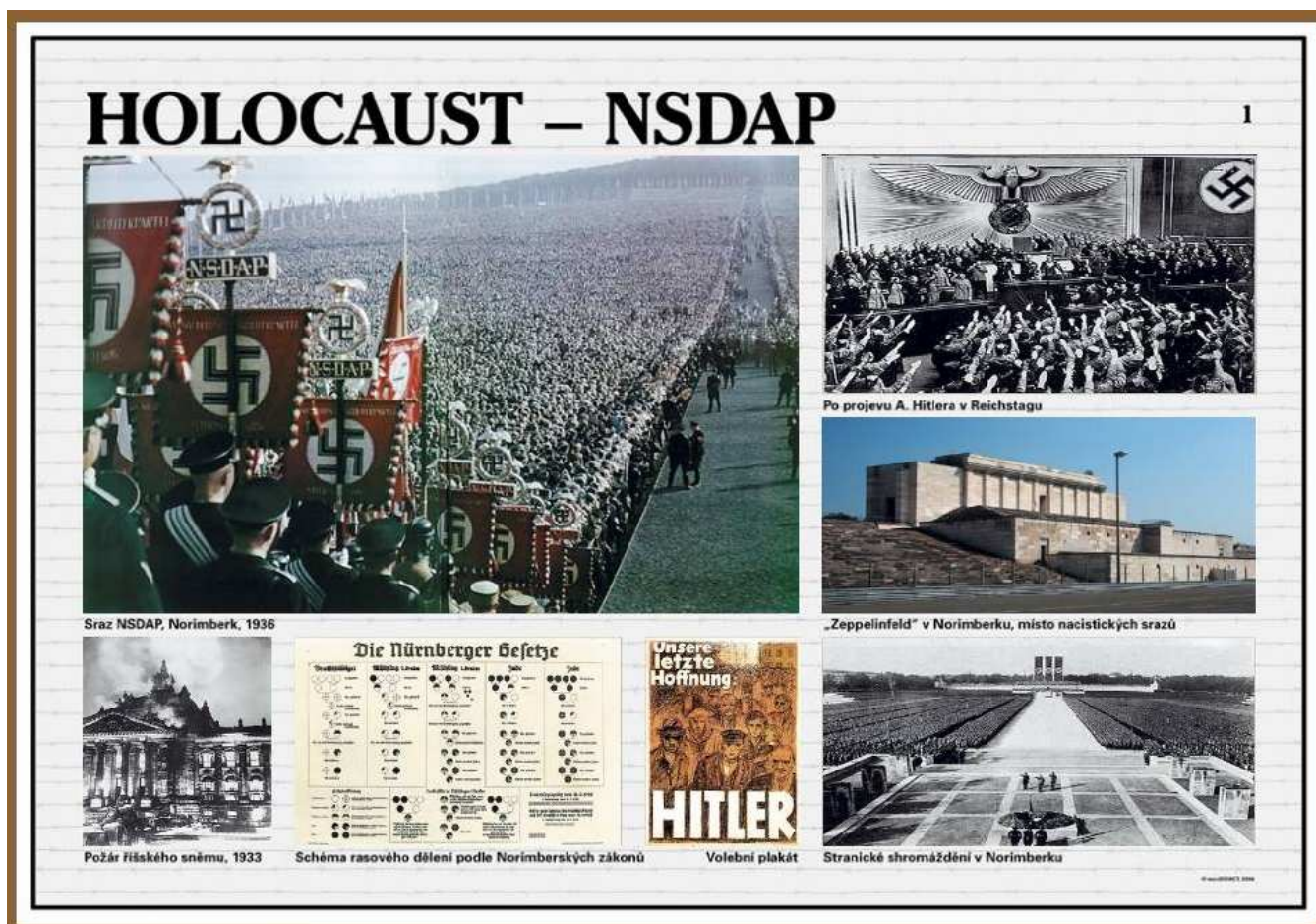
8 RESUMÉ

This thesis deals with teaching about the Holocaust at Czech elementary schools. The aim is to find how the chosen teachers teach about the Holocaust, from what sources they can draw and also their knowledge and experience in teaching this topic. The thesis also finds if teachers have some problems with this topic and what they think could help them. The inquiry of teachers is carried out with method of survey.

The thesis also focuses on textbooks of History published in the last 20 years and how they deal with the Holocaust. Various institutions and projects dealing with the Holocaust and provide schools some programs and projects are also mapped.

The main aim of this thesis is to determine the current state of teaching about the Holocaust in chosen secondary schools. Based on this knowledge we would like to propose changes or encourage a new initiative alternatively that would be lead to improve the teacher training or educational materials and help to improve the teaching about the Holocaust.

9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Ukázka první obrazové tabule výukového materiálu od společnosti Eurodidact. Zdroj:

<http://www.eurodidact.cz/actives/NSDAP/NSDAP-MENU.htm>

HOLOCAUST 1 „NSDAP“

Předchůdcem nechvalně známé Hitlerovy nacistické strany NSDAP byla již od r. 1919 Deutsche Arbeiterpartei – Německá dělnická strana – DAP, jako jedna z mnoha větví lidového hnutí po prohrané I. světové válce. A. Hitler byl původně vyslán, aby sledoval aktivity této strany, ale její program mu natolik imponoval, že se stal záhy jejím členem pod číslem 555. Ve skutečnosti byl jen 55. členem, jelikož strana chtěla vzbudit dojem větší členské základny a začínala číslování od pěti set. Od r. 1920 byla strana přejmenována pod vlivem českého rodáka a prvotního teoretika nacionálního socialismu R. Junga na NSDAP – Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei (Německá národně socialistická dělnická strana). Již v Jungově přístupu se objevuje vyhraněný postoj proti Židům, Slovanům a kapitalismu jako takovému.

A. Hitler se stal díky svému charismatickému vystupování záhy předsedou strany (28. 6. 1921) a pod jeho vedením se počal uskutečňovat radikálně revoluční program. Byly vytvořeny oddíly SA (Sturmabteilung), jejichž úkolem bylo především zastrašování a útoky na politické protivníky. Vzhledem k lokalizaci strany v bavorském Mnichově byl prvním krokem v boji o moc pokus o puč v Bavorsku v r. 1923. Tento tzv. Pivniční puč skončil pro Hitlera a jeho pomocníky porážkou a Hitlerovi vynesl rozsudek odnětí svobody na pět let. Z tohoto trestu však odpykal jen devět měsíců, během kterých napsal Mein Kampf – budoucí základní příručku nacionálního socialismu.

Po propuštění z vězení a ukončení zákazu strany A. Hitler r. 1925 znovuzaložil svou NSDAP, přičemž si přisoudil stranické číslo 1. Zároveň byl vytvořen nový program, vycházející však ze stejných základů jako původní NSDAP a téhož roku vznikla i později nechvalně proslulá SS (Schutzstaffel – ochranné oddíly), jako stranická garda. Jejím vedením byl r. 1929 pověřen H. Himmler a poměrně rychle z původního sboru o 280 členech vybudoval rozsáhlou elitní organizaci. Mezi lety 1925-29 se strana postupně přeměnila z lokální bavorské strany na celoněmeckou a přes svou militantnost pochopila, že cesta k moci je možná jen vítězstvím ve volbách. Změna přístupu měla oslovit především německou střední třídu. Nicméně teprve až dramatické následky světové hospodářské krize (od r. 1929) a slibovaná řešení ekonomických problémů přinesly NSDAP zásadní přírůstek hlasů ve volbách r. 1930 a následně i pozici druhé nejvíce zastoupené strany v Reichstagu. Následné volby r. 1932 pak přinesly NSDAP postavení nejsilnější strany. Následně Hitlerovy kroky vedly k postupnému převzetí moci při užití jak nátlaku, tak pseudodemokratických metod. Výsledkem bylo definitivní vyřazení politických protivníků, úplné odumření demokratických principů Výmarské republiky a zásadní okleštění občanských práv. Nyní také mohli nacisté “zákonně” prosazovat své rasistické a militantní teorie, přičemž zásadní význam mělo přijetí antisemitských Norimberských zákonů v r. 1935.

ZPĚT

Příloha č. 2: Ukázka doplňujícího textu k obrazové tabuli o holocaustu (příloha č. 1). Zdroj: <http://www.eurodidact.cz/actives/NSDAP/MSDAP-MENU-INFO.htm>

1906

Jeho císařské a královské Apoštolské Veličenstvo ráčilo Nejvyšším rozhodnutím ze dne 1. srpna 1906 s výhledou ústavního povolení potřebných prostředků nejmladší třídy schváliti, **aby se v Plzni zřídila druhá státní reálka** s vyučovací řečí českou. Státní reálka v Plzni aktivuje se rokem 1906/7 nejprve třídou první a bude postupně tím způsobem doplňována, že každým následujícím školním rokem jedna nejbližší vyšší třída se otevře." (Ze smlouvy podepsané purkmistrem Dr. Václavem Petákem)

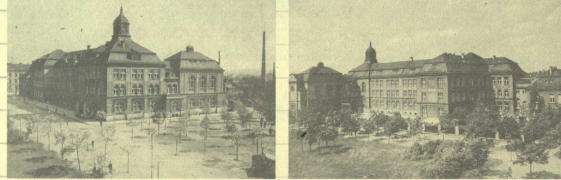
1914

Roku 1914 získala škola novou impozantní budovu na Mikulášském náměstí. Profesor chemie a autor příležitostných básní Felix Vondruška věnoval této události rozsáhlou skladbu Cestou života.

CESTOU ŽIVOTA
Felix Vondruška

...
Úzkostlivě strážej nejmenších svých snůtek,
jež hrozí zdusit ruka drsná, dravá;
v učebně stíně vede mládež svoji
ke světu pravdy, k zdroji vody živé,
by posílila k strmé stezce žití
ji kráčela vždy výš a výš
až tam, kde stříbrně se vločky rojí
kde odpoutána jsou od zemské tíže -
již nesmrtnost v bílých hvězdách svítí.

(Závěrečná sloka básně, kterou k příležitosti svěcení nové školní budovy dne 22. února 1914 přednesl kvintán Josef Čihla)

1933
30. ledna

Adolf Hitler je jmenován německým kancléřem.
Hanns Löss a Hanns Deiml nastupují do priny.

1934

Jiří Stein, Eva Brummelová, Hana Furtová, Hana Porgesová, Miroslav Lauterstein, Egon Löbner a Arnost Epstein nastupují do priny.
Jiří Schanzer přichází z I. státní československé realky a nastupuje do tercie.
v červnu 1935 z realky odchází

1935
15. září
14. listopadu

Emil Ehrlich nastupuje do priny.
Na stránkách sjezdu NSDAP v Norimberku jsou vydány tzv. norimberské zákony.
Vydána první doplňující nařízení k tzv. norimberským zákonům - jejich součástí je i definice „žida“ a židovských míšenců.

1. února 1938 jsou žactvu oběžníkem připomenuty šedesáté narozeniny Dr. M. Hložil. Významnému státníkovi byl odeslán blahopřejný telegram a ve výkladní skříni na chodbě ústavu byly vystaveny obrazy vězící se k této mimořádné chvíli.

5. března uspořádal Ústřední spolek československých profesorů dopolední koncert pro žactvo středních škol, aby se uctila ušlechtilá památka zesnulého presidenta Osvooboditele Dr. T. G. Masaryka v době, kdy by se dožil 89 let. V pondělí 7. března v den narozenin byla uspořádána vzpomínka v ústavní aule pro žáky nižších tříd. V programu mimo jiné účinkovala žákyň kvarty B Eva Brummelová, která přednesla Horou báseň Muž.

Počátkem března bylo vzpomenu profesory češtiny Masarykova dne zahranič. Sbirka, uspořádaná ve prospěch zahraničních menšin mezi studentstvem, vynesla za příspěví prof. sboru 500.- Kč.

V souvislosti s velikonoční akcí Československého červeného kříže bylo žactvo poučeno profesory češtiny o významu pravdy a životní opravdovosti, jakož i o významu čistoty těla, školní budovy, příbytku, obci, čistoty myšlení i veskerého jednání.

O účte k matce poučili žactvo 7. května profesori češtiny.

Dne 10. května v den státního svátku království Rumunského promluví profesori dějepisu ve svých hodinách o významu přátelství rumunsko-československého.

Narození p. presidenta republiky Dr. Edvarda Beneše bylo vzpomenu dne 28. května. Součástí programu byla básně Viktora Dyka Matka země, kterou přednesla oblíbená recitátorka, žákyň kvarty B Eva Brummelová.

Školní rok byl zakončen slavností v aule dne 22. června, při níž bylo vzpomenu památky Mistra Jana Husa.

13. března 1938

Obsazení Rakouska německou armádou - tzv. Anschluß.

1938

Z výroční epravy 1937/38 (kapitola Krvavka ústavu)

(za rok, v červenci 1938 Eva svou „matku zemi“ opustí a zachraňuje si tím život - její rodina zahyne v Osvětimi)

Z gymnázia odchází Egon Löbner - jeho otec soudí, že by bylo vhodnější, aby se jeho syn naučil něčemu praktickému, a Egon přechází na strojnou průmyslovku.
Eva Brummelová přechází na obchodní akademii.

13

EGON LÖBNER (24. 2. 1924 Plzeň - 30. 12. 1989 Palo Alto, Kalifornie)

Egon se narodil 24. února 1924 Emilovi (nar. 26. 4. 1897 v Heřmanově Huti u Stříbra) a Josefíně Kláře (roz. Kóserové, 23. 11. 1897) Löbnerovým. Rodiče byli oddáni v květnu 1923. Druhý syn Vilém se narodil o dva roky později (13. 3. 1926) než Egon. Bydli v domě U Červeného srdce na dnešním náměstí Republiky v Plzni a později si nechali postavit vilu ve Schwarzové ulici (č. p. 50). Otec byl obchodník s exotickými potravinami a jinými vzácnostmi (firma se jmenovala podle původního vlastníka R. E. Erben), mimo to obstarával na dvě stě čerpacích stanic v západních Čechách a byl členem židovské obce a místní sionistické organizace. Děti vyrůstaly v bilingvním prostředí - po roce se u nich střídala česky a německy mluvící chůva.

Na počátku školního roku 1934/35 nastoupil Egon do první II. státní čl. reálky v Plzni, kde po dobu následujících čtyř let studoval s vynikajícím úspěchem. Vedl skupinu skautů, junáckého oddílu Stopa a snil o práci diplomata. V roce 1938 školu na otcevo přání opustil a začal studovat praktičtější strojírenský obor na odborné škole.

„V květnu 1938 jsme se připravovali na válku a otec trval na tom, abych změnil školu. Ačkoliv mi jeho naléhání na to, abych se stal inženýrem, v budoucnu mnohokrát zachránilo život, drze jsem jeho zásahy do svých cílů ve vzdělání a snu o budoucnosti odmítl.“
(Egon Löbner)

Egon

Egon (Vlvo) s bratrem Vilémem a matkou Josefínou

Egon

„Byl otevřený a veselý, dovedl se zasmát. Rád přednášel - vždy s takovou vervou! Jednou ho pan profesor Devetter vyvolal, aby přednesl básně Bouře. Egon držel knížku, a jak říkal: „At člupek jeho jak liška běží po těžkých ulnách tam...“; naznačil rukou pohyb loď. Dovedete si představit, jak jsme všichni leželi smíchy na lavici.“
(pí Jarmila Bartůňková-Kreysová, spolužačka)

„Löbner byl číždavostivý chlapec. Pamatují si, jak jsem si jednou zapomněla úlohu z matematiky a dopisovala jsem si ji o přestávce na záchodě, byla tam taková truhla. On číhal přede dveřmi a potom na mě šel žalovat. Chtěl mi zkrátka samé jednotky.“
(pí Bohumila Wildmannová-Červenková, spolužačka)

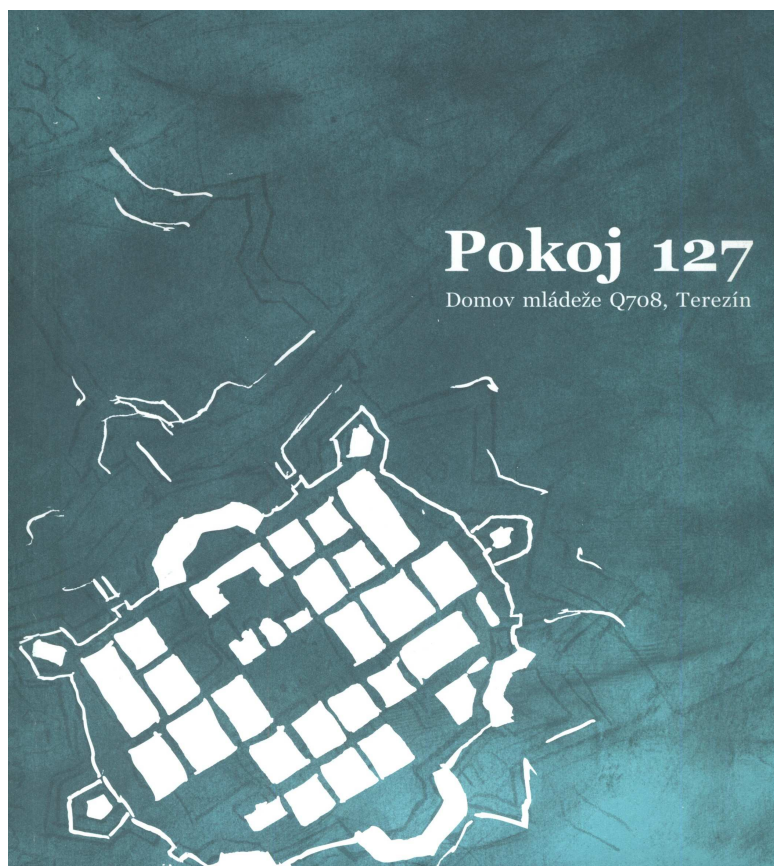
„To byl šikovný kluk, šikovný! Zachránil mě z němčiny, seděli jsme spolu v lavici. Uměl perfektně německy a potom taky - jak se to jmenuje? Hebrejsky! Předčítal mi z hebrejských knih a ovládal rovněž francouzštinu.“
(bývalý spolužák, p. Karel Kabát)

Zprávy rodičům, chování žákovy, změny v studiu, opravné a jiné zkoušky a řáz. j)

I. pololetí

II. pololetí

Příloha č. 3: Ukázka z výukového materiálu Spolužáci. Zdroj: STEHLÍKOVÁ, M. a kol. *Spolužáci*. Plzeň: o.s. Humr, 2007

OBSAH	
5	Terezín
13	Pokoj 127
17	Štěpán Alt
21	Egon Löbner
25	Jan Bondy
27	Karel Hahn
31	Ota Adler
35	Otmár Karpfen
37	Vilém Pollak
39	Jan Roček <i>(Jan Rabitschek)</i>
41	Petr Herrmann
43	Tom Luke <i>(Tom Löwenbach)</i>
45	Mordechaj Livni <i>(Max Lieban)</i>
49	„Mumlas“
51	1938
53	1941
55	1942
63	1943
67	1944
75	1945
76	(...) <i>poválečné události</i>
46	Dějiště šoa <i>popis táborů zmíněných v knize (cíle transportů z Terezína a další místa, kterými později prošli obyvatelé pokoje 127)</i>
46	Holocaust na Slovensku
72	Allach
61	Baranoviči
59	Belzec
73	Bergen-Belsen
71	Buchenwald
71	Dachau
73	Flossenbürg
72	Gross-Rosen
60	Chełmno nad Nerem
59	Izbica
72	Kaufering
54	Lodž
60	Lublin - Majdanek
61	Malý Trostinec
54	Minsk
71	Meuselwitz
60	Ossowa
65	Osvětim
66	Osvětim I., Osvětim II Březinka
66	„Terezínský rodinný tábor“ Bliib
59	Piasky a Rejowiec
61	Raasika
60	Ravensbrück
59	Riga
72	Sachsenhausen
72	Schwarzheide
59	Sobibór
61	Trawniki
61	Treblinka
60	Ujazdów
60	Varšava
60	Zamość

Příloha č. 4: Ukázka z výukového materiálu Pokoj 127. Zdroj: STEHLÍKOVÁ, M. a kol. *Pokoj 127*. Plzeň: o.s. Humr, 2007